

Αχιλλέας Παπαθανασίου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ:

- Α. Η αντίληψη για τη φιλοσοφία: Η φιλοσοφία και η διαμόρφωση του ανθρώπου
- Β. Η δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας και η πολιτική αρετή

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σύμφωνα
με την ύλη
και τις οδηγίες
του Υπουργείου
για το Νέο Σύστημα
των Πανελλαδικών
Εξετάσεων

ΝΕΑ
ΕΚΔΟΣΗ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα	7
--------------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

■ Ο Σωκράτης	11
■ Ο Πλάτων	17
■ Πλάτωνος Πρωταγόρας	19
■ Πλάτωνος Πολιτεία	27
■ Αριστοτέλης, Βίος και Έργα	36
■ Ηθικά Νικομάχεια	41
■ Πολιτικά	44
■ Ερωτήσεις κλειστού τύπου	46

1η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η αντίληψη για τη φιλοσοφία:

Η φιλοσοφία και η διαμόρφωση του ανθρώπου

■ Εισαγωγή	61
■ 1η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, <i>Μετὰ τὰ Φυσικά</i> , Α 2, 982b12-28 Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;	66
■ 2η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, <i>Προτρεπτικὸς πρὸς Θεμίσωνα</i> , αποσπάσματα 8-9 Η πρακτική και πολιτική διάσταση της φιλοσοφίας	100
■ 3η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, <i>Επιστολή στον Μενοικέα</i> , 122 Η φιλοσοφία ως προϋπόθεση για την ευδαιμονία	134

2η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας και η πολιτική αρετή

■ Εισαγωγή	167
■ 4η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΠΛΑΤΩΝ, <i>Πρωταγόρας</i> , 320c-321b Ο πρωταγόρειος μύθος: η διανομή των ιδιοτήτων στα ζώα	170

<p>■ 5η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΠΛΑΤΩΝ, <i>Πρωταγόρας</i>, 321b-322a Ο πρωταγόρειος μύθος: η κλοπή της φωτιάς – έντεχνη σοφία και λόγος</p>	208
<p>■ 6η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΠΛΑΤΩΝ, <i>Πρωταγόρας</i>, 322a-323a Ο πρωταγόρειος μύθος: το δώρο του Δία Η πολιτική αρετή ως κοινή και αναγκαία ιδιότητα των ανθρώπων</p>	248
<p>■ 7η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, <i>Πολιτικά</i>, 1.12, 1253a29-39 Η συγκρότηση της πόλεως</p>	290

ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	321
-----------------------------	-----

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

■ Στις συμπληρωματικές ασκήσεις	353
■ Στις ερωτήσεις των πρόσθετων παράλληλων κειμένων	365
■ Στα κριτήρια αξιολόγησης	376

ΚΕΙΜΕΝΟ

- Η περιέργεια και ο θαυμασμός γέννησαν τη φιλοσοφία.
- Από τα παράδοξα της καθημερινότητας στα στοιχεία του σύμπαντος.
- Η συνειδητοποίηση της άγνοιας. Φιλοσοφία και μύθος.
 - Η γνώση ως σκοπός της φιλοσοφίας. Απόδειξη.
- Η φιλοσοφία είναι η μόνη ελεύθερη επιστήμη.

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως. Ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οἶεται ἀγνοεῖν (διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστίν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων)· ὥστ' εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἀγνοίαν ἐφιλοσόφησαν, φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναί τι ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι. Δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλευθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὦν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκεν ἐστίν.

Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;

Μετάφραση

Γιατί εξαιτίας της περιέργειας και του θαυμασμού οι άνθρωποι και τώρα και για πρώτη φορά άρχισαν να φιλοσοφούν, στην αρχή βέβαια επειδή θεώρησαν άξια θαυμασμού τα παράξενα που είχαν άμεσα μπροστά τους, έπειτα σιγά σιγά με αυτόν τον τρόπο προοδεύοντας επειδή άρχισαν να προβληματίζονται και για τα πιο σημαντικά, όπως για παράδειγμα και για τα φαινόμενα της σελήνης και του Ηλίου και για τα άστρα και για τη γέννηση των πάντων. Αυτός όμως που απορεί και που θαυμάζει αντιλαμβάνεται ότι βρίσκεται σε άγνοια (γι' αυτό και όποιος αγαπά τους μύθους είναι κατά κάποιον τρόπο φιλόσοφος· γιατί ο μύθος συντίθενται από γεγονότα θαυμάσια)· επομένως, αν βέβαια οι άνθρωποι φιλοσόφησαν για να ξεφύγουν από την άγνοιά τους, είναι φανερό ότι επιζήτησαν την επιστήμη για τη γνώση και όχι για κάποια πρακτική χρησιμοποίηση. Άλλωστε αυτό το επιβεβαιώνει και αυτό που έχει συμβεί· μπορούμε δηλαδή να πούμε, όταν όλες οι άμεσες ανάγκες ικανοποιήθηκαν και αυτές που αποβλήπουν στην καλοζωία και στην εξύψωση της ζωής, άρχισε η αναζήτηση μιας τέτοιας βαθύτερης ενατένισης.

Είναι λοιπόν φανερό ότι για καμία άλλη ανάγκη δεν επιζητούμε αυτή τη γνώση, αλλά, όπως ακριβώς άνθρωπος ελεύθερος, λέμε, είναι όποιος υπάρχει για τον εαυτό του και όχι για κάποιον άλλον, έτσι και αυτή, γιατί πιστεύουμε πως μόνη αυτή είναι ελεύθερη από τις επιστήμες· γιατί μόνη αυτή υπάρχει για τον εαυτό της.

■ ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

(Ετυμολογία, ομόρριζα, συνώνυμα, αντώνυμα)

θαυμάζειν, θαυμάσαντες, θαυμάζων, θαυμασίων: **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** από το ουσιαστικό τὸ θαῦμα (= παράξενο θέαμα). **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** θαυμαστός, αξιοθαύμαστος, θαυμασμός, θαυμαστής, θαυμάστρια, θαυμάσιος, θαυμαστικό, θαυματοποίος, θαυματουργός, θάμα. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *ἀγαμαι, ἀπορῶ, ἐκπλήττομαι, ἐξίσταμαι.* **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** *καταφρονῶ, ἀτιμάζω.*

ἄνθρωποι, ἄνθρωπος < ἀνήρ, ἀνδρ-ός + ὤψ, ὠπός (= ὄψη) ἢ κατ' ἀλλήλους ἄνω + θρώσκω (αβάσιμη επιστημονικώς αυτή η ετυμολογία κατά το λεξικό Μπαμπινιώτη). **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ανθρώπινος, ανθρωπιστής, ανθρωπισμός, συνάνθρωπος, ανδρειοσύνη, ανδριάντας, ανδραγάθημα, ανδραγαθία, ανδράποδο, εξανδραποδισμός, ανδρείκελο, ανδροπρεπής, άντρας, αντρόγυνο.

ἤρξαντο, ἀρχῆς, ὑπαρχόντων, ἤρξατο < ἄρχω < ρίζα ἀρχ-: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** αρχή, αρχαίος, αρχάριος, αρχείο, αρχίζω, άρχοντας, αρχαιρεσία, αρχηγός, αρχιεπίσκοπος, αρχιεργάτης, αρχιερέας, αρχιστράτηγος, αρχιτεκτονική, αρχομανής, αναρχία, άναρχος, έναρξη, επαρχία, συναρχηγός, υπάρχω, υπαρκτός, υπάρχοντα (τα), ανυπαρξία, προϋπάρχω, συνύπαρξη, ναύαρχος, ταξίαρχος, ολιγαρχία, νομάρχης, γυμνασιάρχης, δασάρχης, καταστηματάρχης, πατριάρχης, πειθαρχώ, πειθαρχία.

πρόχειρα < προδ + χείρ (= χέρι): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** προχειρότητα, προχειρίζω, προχειρογραμμένος, προχειροδουλειά, προχειρολόγημα, προχειρολόγος, προχειρολογία.

ἀτόπων < ἀ- (στερντ.) + τόπος: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ατόπημα, τόπος, τοπίο, τοπικός, τοπικισμός, τοπωνύμιο, τοποθεσία, τοποτηρητής, επιτόπιος, ντόπιος, εντοπιότητα, εντοπισμός.

μικρὸν ἢ σμικρόν: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** μικρός, μικρότητα, μικροαστός, μικροατύχημα, μικρόβιο (μικροβιοκτόνος, μικροβιολογία), μικρογραφία, μικροκαμωμένος, μικροκύματα, μικρομεσαίος, μικροπράγματα, μικροπρέπεια, μικροπωλητής, μικροσκοπιο, μικρόφωνο, μικρόψυχος. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *παῦρος, ὀλίγος.* **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** *πολύς.*

προϊόντες, ἐλεύθερος, ἐλευθέραν < εἶμι/ἔρχομαι: **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** από ρίζα *ει- και με μετάπτωση *ι- και *οι- · εἶ- + -μι > εἶμι. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ιταμός, ιταμότητα, ισθμός, εισιτήριο, εξιτήριο, προσιτός, απρόσιτος, αμαξιτός, ανεξίτηλος, ερχομός, έλευση, προσέλευση, διέλευση, ελευθερία, ηροσηλυτισμός.

παθημάτων < πάθος < πάσχω: από το θέμα παθ- (πρβ. ἔ-παθ-ον): πάσχω < θέμα πενθ-, με μετάπτωση > παθ- + πρόσφυμα σκ + κατάληξη -ω > πάθ-σκ-ω > πάσχω > πάσχω. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** πάσχω, παθαίνω, παθιάζω, πάθος, πάθηση, παθητικός, πενθώ, πένθιμος, παθογόνος, παθολόγος, παθολογικός, απαθής, ασυμπαθής, αντιπαθώ, αντιπάθεια, εμπαθής, ευπαθής, περιπαθής, προσπαθώ, συμπαθώ, συμπαθητικός, συμπάσχω, αδονοπάθεια, εγωπάθεια, ηδυπάθεια, πτωπαθής, καρδιοπαθής, μετριοπαθής, μυστικοπαθής, ομοιοπαθής, πολυπαθής, σεισμοπαθής, τηλεπάθεια, ψυχοπαθής, ωραιοπαθής.

διαπορήσαντες, ἀπορῶν: **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** ἄπορος < ἀ- (στερντ.) + πόρος (< περῶ). **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** απορία, άπορος, άπόρημα, απορηματικός, ευπορία, εύπορος, βιοπορισμός, βιοποριστικός, ηροσηλυτισμός, πορεία, πορθμός, οδοιπόρος, οδοιπορία, οδοιπορικός, αργοπορία, πεζοπόρος, πεζοπορία, αεροπόρος, αεροπορία, πρωτοπόρος, πρωτοπορία.

σελήνης: **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** σελίανα (δωρ.) < σέλης. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** σεληνιακός, σεληνιάζομαι, σεληνιασμός, σεληνοειδής, πανσέληνος, σεληνόφως.

ἥλιον: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ηλιακός, ηλίαση, ανήλιο, ανήλιαγος, ηλιοστάσιο, ηλιόγευμα, ηλιοβασιλέμα, ηλιοθεραπεία, ηλιόλουστος, ηλιανθος, ηλιοτρόπιο.

ἄστρα < ἀστήρ: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** αστερίας, αστερίνος, αστερίσκος, αστερισμός, αστερόεις, αστεροειδής, αστεροσκοπείο, αστρικός, αστρολογία, αστροναύτης.

παντός < πᾶς: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** πάντα, παντού, παντοτινός, πασιφανής, πασίγνωστος, πάνοπλος, παντογνώστης, παντοκράτορας.

γενέσεως < γίγνομαι: **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** θέματα του γίγνομαι: γεν-, γν- (με αποκοπή του ε), γον- (με μετάπτωση του ε σε ο), γενη- (από τη ρίζα γεν- με το πρόσφυμα ε, που εκτείνεται σε η). Προσοχή: γένεσις < γίγνομαι, ενώ γέννησις < γεννάω -ῶ. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** γίνομαι, γενέθλια (τα), γενεά, γενέτειρα, γενικός, γέννα, γεννάω, γέννηση, γενναίος, γενναιότητα, γένος, γνήσιος, γονέας / γονιός, γονίδιο, γόνιμος, γόνος, γυναίκα, αγενής, αγέννητος, άγονος, απόγονος, εγγονός, μεταγενέστερος, πρόγονος, συγγενής, υπογεννητικότητα, γενάρχης, γονιμοποιώ, γηγενής, εξωγενής, ευγενής, ζωογόνος, ιθαγενής, νεογνό, οικογένεια, ομογενής, πρωτογενής, πρωτόγονος, ρυπογόνος, υστερογενής.

οΐται (οΐομαι): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** οίνση, οιηματίας. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** νομίζω, ἠγοῦμαι, ὑπολαμβάνω, δοκῶ, δοξάζω, κρίνω, φρονῶ.

ἀγνοεῖν, ἄγνοιαν: **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** παρασύνθετο, προϋποτίθεται τύπος ἄγνοος (= ἄγνως) > ἄ- (στερητικό) + γνο- (γι-γνώ-σκω) + -ῖω. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** γνώση, γνωστός, γνώστης, ἄγνωστος, γνώμη, γνωμικός, γνώριμος, γνωριμία. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** ἀπορῶ. **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** γιγνώσκω, οἶδα, ἐπίσταμαι, ἐννοῶ, αἰσθάνομαι, μανθάνω.

ἔστιν, ὢν, οὔσαν (εἰμί): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** εσθλός, ἔτυμον, ον, ὄντως, οντότητα, ουσία, εξουσιαστικός, ετυμολογία, οντολογία, οντολογικός, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν, παροντικός, παρουσία, παρουσιαστικό.

σύγκειται (σύγκειμαι) < σύν + κείμαι (ρίζα κει- και με μετάπτωση κοι-, κω- και κυ-): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** κείμενο, κειμενικός, κειμήλιο, κείτομαι, κοίτη, κοιτίδα, κοίτασμα, κοιτώνας, κώμη, κωμολογία, κωμικός, κώμα, κωματώδης, Κύμη, αντίκειμαι, αντικείμενο, αντικειμενικός, αντικειμενικότητα, διάκειμαι, ἔγκειται, ἐπίκειται, κατάκοιτος, παρακείμενος, πρόκειται, πρόσκειμαι, υποκείμενο, υποκειμενικός, υποκειμενικότητα.

φεύγειν (φεύγω) < θέματα: ισχυρό φευγ- και ασθενές φυγ-: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** φευγάλη, φευγαλήος, φευγάτος, φευγιό, φυγή, φυγός, φυγαδεύω, φυγάδευση, φυγοδικία, φυγόδικος, φυγόκεντρος, φυγομαχώ, φυγόποινος, φυγόπνοος, φυγόστρατος, αναπόφευκτος, αποφεύγω, αποφυγή, διαφεύγω, διαφυγή, καταφεύγω, καταφυγή, καταφύγιο, ξεφεύγω, προσφεύγω, προσφυγή, πρόσφυγας, προσφυγιά, υπεκφυγή, κρησφύγετο. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** ἀπέρχομαι, ἀποδιδράσκω. **ΑΝΤΩΝΥΜΑ** (με τη σημασία που έχει το ρήμα στο κείμενο): διώκω.

εἶδέναι (οἶδα): **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** από το ισχυρό θέμα Φειδ- ο άχρηστος ΕΝΣ: *εἶδω (= βλέπω), η υποτακτική: εἶδῶ, η ευκτική εἶδειν, το απαρέμφατο εἶδέναι, η μετοχή εἶδώς, ο ΜΕΛ: εἶσομαι και εἶδήσω· από το ίδιο θέμα με μετάπτωση ο ΕΝΣ στην οριστική: Φειδ- > Φοιδ- > οἶδ-, οἶδα· ο ΠΡΤ με αύξηση: ἠΦείδην > ἠείδην > ἠδειν· από το ασθενές θέμα Φιδ- οι τύποι της οριστικής στον ΕΝΣ: ἴσμεν, ἴστε, ἴσασι και της προστακτικής: ἴσθι, ἴστω, ἴστε, ἴστων. Πολλὰ παράγωγα δασύνονται γιατί σε αρκετές λέξεις το F του θέματος τράπηκε σε δασεία: ἱστορία, ἴστωρ. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** εἶδηση, εἶδημων, ἱστορία, ἱστορικός, ἀνίδεος, εἶδος, εἰδικός, εἰδύλλιο, ἀνθρωποεἰδής. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** αἰσθάνομαι, γιγνώσκω, γνωρίζω, ἐπαῖω, ἐπίσταμαι, μανθάνω. **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** ἄγνοῶ.

ἐπίστασθαι, ἐπιστημῶν (ἐπίσταμαι) < ἐπι + ἴσταμαι (αντί ἐφίσταμαι, επειδή το ρήμα ἔπαιρνε ψιλὴ στην ἰωνικὴ διάλεκτο ὅταν ἔγινε η σύνθεση) ἢ ἐπι + στα- + -μαι: θέματα: α) ισχυρό ἐπιστη-, β) ασθενές ἐπιστα-. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ἐπιστήμονας, ἐπιστήμη, ἐπιστημονικός, ἐπιστημοσύνη, πανεπιστήμιο, πανεπιστημιακός. Και μερικά ομόρριζα του ἴστημι: στήνω, σταματώ, στέκομαι, στηρίζω, στασιάζω, στηλιτεύω, στάδιο, στάθμη, σταθμός, σταθμεύω, στάμνα, σταθερός, στάσιμος, στατικός, σπητός, στάση, στασιδί, σταυρός, στήθος, στήλη, στήμονας, στήριγμα, στοά, ιστός, ιστίο, ανάσταση, ἀνάστημα, ἀναστατώνω, ἀντικαθιστώ, ἀντικατάσταση, ἀναντικατάστατος, ἀντι-

στέκομαι, αντίσταση, αποκαθιστώ, αποκατάσταση, απόσταση, αποστάτης, αποστασιοποίηση, διάστημα, ενίσταμαι, ένσταση, εξανίσταμαι, εξίσταμαι, εκστατικός, επαναστατώ, επανάσταση, επιστάτης, κατάσταση, κατάσταση, εγκατάσταση, ακατάστατος, παριστάνω, παράσταση, αναπαράσταση, παραστάτης, παραστατικός, παράστημα, περίσταση, περιστατικό, προϊστάμαι, προϊστάμενος, προστάτης, προστασία, συνιστώ, σύσταση, ανασύσταση, σύστημα, συστηματικός, ασύστατος, νεοσύστατος, συμπαραστέκομαι, συμπάρσταση, υφίσταμαι, υφιστάμενος, υπόσταση, υποκαθιστώ, υποκατάσταση, ανυπόστατος, ασταθής, άστατος, αστάθμητος, ευσταθής, ευστάθεια, ναύσταθμος, σταδιοδρομώ, θερμοστάτης, ορθοστάτης, ορθοστασία, πρωτοστατώ, πρωτοστάτης, χοροστατώ.

ἔδιωκον (διώκω): **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** αβέβαις ετυμολογίας, πιθανόν να σχετίζεται με το ποιητικό ρήμα δίεμαι (= σπεύδω, φεύγω // φοβάμαι). **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** διωγμός, δίωξη, διώκτης, διώκτρια, εκδίωξη, καταδίωξη, διωκτικός, διώξιμο. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** ἀπελαύνω, ἐκβάλλω, ἐξέθω. **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** φεύγω.

χρήσεως, χρείαν < ρίζα χρη- (χρήομαι -ῶμαι): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** χρήση, χρήμα, χρηματικός, χρηματιστήριο, χρσιμεύω, χρήσιμος, χρηστός, χρωστώ (χρεωστώ), χρέος, χρεώτης, χρεία, χρεόγραφο, χρσιμοθηρία, χρσιμοποιώ, άχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος, κατάχρηση, καταχρηστικός, καταχρώμαι, κοινόχρηστος, πολύχρηστος.

μαρτυρεῖ < μάρτυς: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** μαρτυρώ, μάρτυρας, μαρτυρία, μαρτύριο, μαρτυρικός, επιμαρτυρία, καταμαρτυρώ, ψευδομάρτυρας, ψευδομαρτυρία. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** βεβαιῶ, ὁμολογῶ.

συμβεβηκός (συμβαίνω): **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** σύν + βαίνω (= πορεύομαι). **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** βατός άβατος, αδιάβατος, δύσβατος, αναβάτης, διαβάτης, επιβάτης, βάση, βήμα, βάθρο, βατήρας, βακτηρία, βαθμός, βαθμίδα, βέβαιος, βωμολοχία.

σχεδόν < ἔχω: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** εχέφρων, εχέμυθος, εχεμύθεια, εχέγγυο, ἔξη, ἐξής, καχεξία, ευεξία, ανακωχή, αποχή, δικαίουχος, διπλωματούχος, ένοχος, εξοχή, εποχή, εσοχή, ννίοχος, κατοχή, κατοχικός, κληρούχος, κληρουχία, μέτοχος, οχυρός, παροχή, πάροχος, συνοχή, κακεκτικός, μειονεξία, περιεκτικός, περιοχή, πλεονεξία, προνομίουχος, ραβδούχος, σκηπτούχος, συνταξιούχος, σχέση, σχετικός, άσχετος, σχήμα, σχολείο.

ἀναγκαιών (ἀναγκαῖος) < ἀνάγκη: αβέβαις ετυμολογίας· ίσως από το επιτατικό ά- + ἄγκω (ρίζα ἄγκ-). **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ἀνάγκη, (εξ)αναγκάζω, αναγκαῖος, αναγκαιότητα, αναγκαστικός, εξαναγκασμός.

ῥασιώνην < ῥάδιος < ῥᾶ (ποιητ. τύπος) + ἴδιος < ῥαῖδιος < ῥάδιος (ιων. ῥνίδιος): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ραδιουργώ, ραδιουργία, ραδιούργος, ράθυμος, ραθυμία.

διαγωγὴν < διαῖ + ἄγωγή (< ἄγω): **ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ:** από ρίζα ἄγ-. **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ἄγω, αγωγή, αγωγός, αγωγή, αγωγιμότητα, αγέλη, άγημα, άμαξα, άξονας, άξιος, ανάγω, ανάγωγος, απαγωγή, διαγωγή, εισάγω, εξαγωγέας, επαγωγή, κατάγομαι, καταγωγή, μεταγωγή, παράγω, παρείσακτος, προαγωγή, προσάγω, συνάγω, σύναξη, υπάγομαι, δημαγωγός, μυσταγωγία, νηπιαγωγός, παιδαγωγός, πετρελαιοαγωγός, υδραγωγείο, φρουτοπαραγωγός, φωταγωγός, χαλιναγωγώ, ψυχαγωγώ, ποχαγός, ξεναγός, αρχηγός, κυνηγός, οδηγός, οχλαγωγία, στρατηγός, χορηγός.

ζητεῖσθαι, ζητοῦμεν < ζητέω -ῶ: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ζήτημα, ζήτηση, ζητιανεύω, ζητιάνος, αζήτητος, αναζητώ, εκζήτηση, εξεζητημένος, επιζητώ, καταζητώ, καταζητούμενος, περιζήτητος, συζήτηση, συζητώ, συζητήσιμος. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** αἰτῶ, δοκιμάζω, ἐξετάζω, ἐρευνῶ.

ἀλλή' (ἀλλή) < ἄλλος: **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** ἄλλος, αλληόωση, αλληότριος, αλληοτρίωση, αλληαγή, αλληαγμα, αλληαξία, αλληαξοπιστία, απαλληαγή, εναλληαγή, μισαλληόδοξος, παραλληαγή, συναλληαγή, συνάλληαγμα, συνδιαλληαγή, διαλληακτικός, αδιάλληακτος.

φρόνησις < φρονέω -ῶ < φρήν (αβέβαις ετυμολογίας): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** φρονώ, φρόνημα, φρό-

νηση, φρόνιμος, φρονηματισμός, φροντίζω, φροντίδα, φροντιστήριο, φρένο, φρενάρω, φρενιάζω, φρενίτιδα, φρενοβλαβής, φρενοκομείο, αβροφροσύνη, αηλιοφροσύνη, αφρόντιστος, αφροσύνη, γενναιοφροσύνη, δουλοφροσύνη, εθνικοφροσύνη, ελευθεροφροσύνη, ευφροσύνη, μετριοφροσύνη, νομιμοφροσύνη, ομοφρονώ, παραφροσύνη, παραφρονώ, περιφρονώ, περιφρόνηση, σωφροσύνη, σωφρονίζω, σωφρονισμός, σωφρονιστήριο, σωφρονιστικός, ταπεινοφροσύνη, υψηλοφροσύνη, φιλοφροσύνη, φιλοφρόνηση, φιλοφροντικός. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ α.ε.:** *ἐκέφρων, ἔμφρων, σώφρων, συνετός, νοήμων.* **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** *ἄφρων, ἀσύνητος, μωρός, ἀνους, ἀνόητος.*

δῆλος < ρίζα δηF- του δῖος (= θεϊκός): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** δήλωση, δηλώνω, δηλωτικός, δηλαδή (δῆλα + δῆ), ἀδήλωτος, διαδήλωση, αντιδιαδήλωση, εκδηλώνω, εκδηλωτικότητα, υποδηλώνω, υποδήλωση. **ΣΥΝΩΝΥΜΑ:** *φανερός, ἐμφανής, σαφής, ἐναργής.* **ΑΝΤΩΝΥΜΑ:** *ἀδηλος, ἀφανής, ἀδιόρατος.*

φαμέν (φημί) (θ. φη-, φᾶ-, φᾶ-, και με ετεροίωση φω-): **ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ.:** φῆμη, προφήτης, προφητεία, φατός, άφατος, διαφήμιση, (πιθανόν και) φωνή.

ERMHNEYTIKH ΠPOΣEΓΓIΣH

Τα Μετά τα Φυσικά (η αριστοτελική μεταφυσική)

Ο Αριστοτέλης δε χρησιμοποιεί σε κανένα σημείο του έργου του τον όρο *μεταφυσική* ούτε και απαντά ο όρος σε κάποιο ἄλλο κείμενο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Η ονομασία του έργου οφείλεται στους υπομνηματιστές του έργου του Αριστοτέλη, οι οποίοι επηρεάστηκαν από τη θέση στην οποία τοποθέτησε ο Ανδρόνικος ο Ρόδιος (δεύτερο μισό του 1ου αι. π.Χ.) ένα σύνολο αυτοτελών έργων του φιλοσόφου· ο Αριστοτέλης δε συνέθεσε αυτό το έργο ως ενιαία πραγματεία, ἄλλῃ ὡς σειρά αυτοτελών φιλοσοφικών αναλύσεων· ο Ανδρόνικος ο Ρόδιος, που ανέλαβε και έφερε σε πέρας την πρώτη έκδοση των ακροαματικών ή εσωτερικών έργων του φιλοσόφου, τοποθέτησε αμέσως μετά τα *Φυσικά* ένα σώμα κειμένων του Αριστοτέλη που είχε ως θέμα αυτό που σήμερα θεωρούμε ότι ανήκει στη μεταφυσική ή οντολογία. Ο όρος «μεταφυσικά» σημαίνει είτε «βιβλίο που τοποθετείται μετά τα φυσικά έργα» είτε «βιβλίο που αφορά τα φιλοσοφικά προβλήματα της φυσικής».

Ωστόσο ο τίτλος *Μετά τα Φυσικά* σχετίζεται άμεσα με τη θεματολογία της φιλοσοφίας που πραγματεύεται ο Αριστοτέλης στο συγκεκριμένο έργο. Η λογική που ακολούθησαν οι αλεξανδρινοί φιλόσοφοι, οι οποίοι ταξιθέτησαν συστηματικά τις πραγματείες του Αριστοτέλη, είναι πως, όπως προκύπτει και από τη γνωσιοθεωρητική διδασκαλία, προηγείται η μελέτη των φυσικών, αισθητών όντων, που είναι άμεσα προσιτά στον άνθρωπο, και, βάσει αυτών, ο άνθρωπος ανάγεται στις πρώτες αρχές και στα πρώτα στοιχεία που συνθέτουν την αντικειμενική τάξη του όντος, οδηγείται δηλαδή στην *πρώτη φιλοσοφία* ή *θεολογική* ή *επιστήμη*.

Η πρώτη φιλοσοφία δεν πραγματεύεται έναν συγκεκριμένο ερευνητικό τομέα είτε της

φυσικής πραγματικότητας είτε της ανθρώπινης δημιουργίας, αλλά επιχειρεί να προσεγγίσει τη θεωρητική γνώση που μελετά τις πρώτες αρχές και αιτίες των όντων, ασχολείται με την ολότητα και πρωταρχικότητα της ύπαρξης και επιχειρεί να δώσει απαντήσεις στο οντολογικό ερώτημα, στο ερώτημα για το υπαρκτό. Η *πρώτη φιλοσοφία* έχει ως αντικείμενο μελέτης πράγματα που έχουν χωριστή ύπαρξη και δεν υπόκεινται σε αλληλαγή, και αποσιώνεται στη μελέτη της μοναδικής, αιώνιας, άυλης και ακίνητης οντότητας, της θεότητας. *Πρώτη φιλοσοφία* και *θεολογία* ταυτίζονται, εφόσον η μελέτη της θεότητας συνεπάγεται και τη μελέτη της απώτατης αιτίας των όντων. Η θεότητα εκφράζει, στην καθολικότητα και απολυτότητά της, την *πρώτην ούσίαν και άκίνητον*, το υπαρκτό χωρίς ιδιότητες, την ίδια την ύπαρξη. Από αυτή την άποψη η αριστοτελική μεταφυσική είναι και, πρώτα απ' όλα, οντολογία, μελέτη και γνώση του *καθόλου*, επιστήμη καθολική, θεμελιώδης για όλες τις υπόλοιπες. Αυτός ο κλάδος της γνώσης αποτέλεσε το πεδίο το οποίο στην ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας ονομάστηκε μεταφυσική ή οντολογία. Στα *Μετά τα Φυσικά* η οντολογία του Αριστοτέλη αναπτύσσεται στην αντιπαράθεσή της προς την πλάτωνική διδασκαλία της Ακαδημίας, στην οποία ο μαθητής Αριστοτέλης ασκεί κριτική απέναντι στον δάσκαλό του Πλάτωνα και στο ήδη διαμορφωμένο και σχηματοποιημένο εννοιολογικό πλαίσιο.

Τα *Μετά τα Φυσικά* αποτελούνται από 14 βιβλία και ήδη από την αρχαιότητα έχουν ονομαστεί με βάση τα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου: Α (*μείζον*), α (*έλασσον*), Β, Γ, Δ, Ε, Ζ, Η, Θ, Ι, Κ, Λ, Μ, Ν, μια διάκριση και ονομασία που είναι και διεθνώς καθιερωμένη. Το Κείμενο Αναφοράς της 1ης διδακτικής ενότητας προέρχεται από το 2ο κεφάλαιο του Α' βιβλίου.

Τα πρώτα κεφάλαια του Α' βιβλίου θυμίζουν έντονα ένα νεανικό έργο του Αριστοτέλη, τον *Προτρεπτικό*, ένα έργο που ανήκει στους λεγόμενους *Διαλόγους πλάτωνικού τύπου*, στα *έξωτερικά* έργα, αυτά που δημοσιεύτηκαν από τον ίδιο τον φιλόσοφο, και έχει ως θέμα του την προτροπή για σπουδή της φιλοσοφίας. Αυτή την περίοδο ο Αριστοτέλης βρίσκεται στην πλάτωνική Ακαδημία και γι' αυτό η πλάτωνική επιρροή είναι έντονη και ως προς το περιεχόμενο και ως προς τη διαλογική μορφή των έργων. Στα δύο πρώτα κεφάλαια του Α' βιβλίου των *Μετά τα Φυσικά*, όπως και στον *Προτρεπτικό*, ο Αριστοτέλης περιγράφει τη φιλοσοφία ως θεωρητική γνώση και ολοκληρωμένη σοφία, που απαντά σε πρωταρχικά και περαιτέρω ερωτήματα και απορίες, χωρίς να έχει κάποια προφανή χρηστικότητα.

Α. Σύνδεση με τα προηγούμενα

Το βασικό θέμα προβληματισμού του κεφαλαίου Α είναι η ίδια η φιλοσοφία, την οποία ο φιλόσοφος εξετάζει ιστορικά και συγχρονικά, ώστε να καταλήξει σε ένα κείμενο που θα ορίζει και θα ερμηνεύει τη φύση της. Η φιλοσοφική σκέψη της αρχαίας ελληνικής αρχαιότητας είναι στραμμένη στην αναζήτηση της αιτίας για την οποία συμβαίνει κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, και του σκοπού τον οποίο θέτει και προσπαθεί να επιτελέσει. Αυτά τα δύο ερωτήματα αφορούν και την ίδια τη φιλοσοφία. Γιατί οι άνθρωποι φιλοσοφούν; Σε ποιον σκοπό αποβλέπει η ίδια η φιλοσοφία; Στο *Μετά τα Φυσικά* Α' ο Αριστοτέλης

επιχειρεί να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα με αρχή εμπειρικές παρατηρήσεις. Πιστεύει πως κάθε άνθρωπος από τη φύση του επιθυμεί τη γνώση και αυτό αποδεικνύεται από τη χρήση των αισθήσεων και ιδιαίτερα της όρασης. Οι αισθήσεις παρέχουν στον άνθρωπο εμπειρία και από τη χρησιμοποίηση της εμπειρίας για τα επιμέρους, ο άνθρωπος οδηγείται στην τέχνη και την επιστήμη. Η ιστορική εξέταση του ζητήματος για το πώς και γιατί οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν μπορεί να δώσει απαντήσεις ώστε να κατανοήσουμε βαθύτερα την επιστήμη της φιλοσοφίας. Ο Αριστοτέλης εστιάζει τη φιλοσοφική του σκέψη σε αυτό το σημείο στην αρχή της φιλοσοφικής απορίας και σκέψης και στην προοδευτική εξέλιξή της.

Β. Θέμα

Η απάντηση στο ερώτημα γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος.

Γ. Σχεδιαγραμματική παρουσίαση

- Η περιέργεια, η απορία και ο θαυμασμός γέννησαν τη φιλοσοφική δραστηριότητα:
 - ▶ αρχικά για τα φαινόμενα της καθημερινότητας,
 - ▶ στη συνέχεια και για σημαντικότερα, όπως τα φυσικά σώματα του σύμπαντος και η γέννηση των πραγμάτων.
- Η απορία και ο θαυμασμός οδηγούν στη συνειδητοποίηση της άγνοιας.
- Σχέση μύθου και φιλοσοφίας: Το αντικείμενό τους είναι «θαυμάσια» γεγονότα.
- Οι άνθρωποι επεδίωξαν τη γνώση για τη γνώση και όχι για τη χρήση της. Επιχειρηματολογία:
 - ▶ Οι πνευματικές αναζητήσεις ακολούθησαν την κάλυψη των αναγκών και την εξασφάλιση άνεσης.
 - ▶ Η φιλοσοφία είναι η μόνη ελεύθερη επιστήμη, γιατί πραγματώνεται για την ίδια τη φύση της.

Δ. Σύνοψη απόδοση του περιεχομένου

Η φιλοσοφία οφείλει την αρχή της στην περιέργεια και τον θαυμασμό του ανθρώπου για φαινόμενα που προσέληκαν την προσοχή του. Στην αρχή αντικείμενο της σκέψης του ήταν περίεργα φαινόμενα της καθημερινότητάς του, στη συνέχεια ο προβληματισμός του στράφηκε προς τα φυσικά σώματα του σύμπαντος, τη σελήνη, τον ήλιο και τα αστέρια, και στη γέννηση των όντων. Από την απορία και τον θαυμασμό προκύπτει η συνειδητοποίηση της άγνοιας, η οποία μπορεί να βρει διέξοδο και στη μυθική εξήγηση. Εξάλλου μύθος και φιλοσοφία έχουν κοινό αντικείμενο: γεγονότα και φαινόμενα που προκαλούν έκπληξη και θαυμασμό. Ο σκοπός της φιλοσοφικής σκέψης για τον άνθρωπο είναι να γνωρίσει και να κατανοήσει και όχι να χρησιμοποιήσει για πρακτικούς λόγους τα πορίσματα της σκέψης του. Γι' αυτό και η φιλοσοφία ξεκίνησε μετά την κάλυψη των αναγκών του ανθρώπου και των προϋποθέσεων για καλοζωία. Η φιλοσοφία λοιπόν μπορεί να

χαρακτηριστεί ελεύθερη επιστήμη, αφού δεν ικανοποιεί άλλους σκοπούς για τον άνθρωπο, παρά μόνο ό,τι υπαγορεύει η ίδια της η φύση, την ανάγκη για γνώση και κατανόηση του κόσμου.

Ε. Αναδυτική ερμηνευτική προσέγγιση

Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν ■

α. Η έννοια του θαυμάζειν

Η αρχή της φιλοσοφίας βρίσκεται στον θαυμασμό και στην έκπληξη του ανθρώπου για τα παράδοξα με τα οποία έρχεται σε επαφή. Το ρήμα *θαυμάζω*, με την αρχαιοελληνική του σημασία, σημαίνει «μένω έκθαμβος, νιώθω έκπληξη για κάτι». Ωστόσο η πλήρης σημασία του δεν μπορεί να αποδοθεί εύκολα στη νέα ελληνική, καθώς αφενός περιλαμβάνει την έκπληξη (ευχάριστη ή δυσάρεστη, επομένως και την αμηχανία), αφετέρου την περιέργεια και τον θαυμασμό. Θαύμα είναι κάτι που αρχικά μας εκπλήσσει και στην πρώτη επαφή μαζί του αδυνατούμε να το ερμηνεύσουμε, ένα φαινόμενο ανεξήγητο, πέρα από τις δυνατότητες της ανθρώπινης κατανόησης. Και ο Πλάτωνας, ο δάσκαλος του Αριστοτέλη, συνέδεσε τὸ *θαυμάζειν* με τη φιλοσοφία και θεώρησε πως σε αυτό βρίσκεται η αρχή της· στον *Θεαίτητο* (155d) αναφέρει σχετικά: *μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο τὸ πάθος τὸ θαυμάζειν, οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη* (= έντονα ο φιλόσοφος βιώνει την έκπληξη και τον θαυμασμό, γιατί δεν είναι άλλη η αρχή της φιλοσοφίας παρά ακριβώς αυτή).

β. Η έννοια του φιλοσοφεῖν

Το ρήμα *φιλοσοφῶ* είναι παρασύνθετο από το επίθετο *φιλόσοφος*, που προέρχεται ετυμολογικά από το ρήμα *φιλῶ* (= αγαπῶ) και το ουσιαστικό *σοφία*· επομένως το ρήμα σημαίνει «αγαπῶ τη σκέψη και τη γνώση» και η *φιλοσοφία* ως ενέργεια είναι «φιλία, επιθυμία σοφίας». Ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία* (475b) αναφέρει: *καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι* (= θα υποστηρίξουμε πως και ο φιλόσοφος είναι άνθρωπος που επιθυμεί τη γνώση/τη σοφία). Αργότερα ο Αριστοτέλης στο *Μετά τα Φυσικά* (993b, 19-20) θεωρεί πως ο σκοπός της φιλοσοφικής δραστηριότητας είναι η αναζήτηση της αλήθειας: *ὀρθῶς δ' ἔχει καὶ τὸ καλεῖσθαι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας* (= είναι σωστό που καλεῖται η φιλοσοφία επιστήμη της αλήθειας) και η ίδια η φιλοσοφία αποσκοπεί στην καθαρὴ γνώση και όχι στη χρησιμότητα, στην εξυπηρέτηση πρακτικῶν σκοπῶν. Είναι προφανές πως ἤδη από τους πρώτους συστηματικούς φιλοσόφους το ρήμα *φιλοσοφῶ* χρησιμοποιείται με τη σημασία: «στοχάζομαι, αναζητῶ και ερευνῶ σε έκταση και βάθος τη φύση των πραγμάτων και την αλήθεια των ὄντων, τη γνώση, τις αξίες κ.λπ.», μια σημασία που η λέξη έχει και σήμερα.

Η σημασιολογική εξέλιξη της λέξης *φιλοσοφία* στην αρχαία ελληνική γλώσσα, βάσει

των χρήσεών της, δημιουργεί ένα ευρύ πεδίο ερμηνείας του όρου. Όπως προαναφέραμε, η λέξη *φιλοσοφία* σημαίνει «αγάπη για τη σοφία». Η λέξη *σοφία* όμως δεν είχε στην αρχαία ελληνική τη σημασία στην οποία περιορίζεται σήμερα στην αντίληψή μας. Αρχικά σήμαινε «εξυπνάδα, κατασκευαστική τέχνη, επινοτικότητα, μαστοριά, ικανότητα στις πρακτικές τέχνες». Ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* (Ο, 412) χρησιμοποιεί τη λέξη *σοφία* για να δηλώσει την επιδεξιότητα του μαραγκού. Παρόμοια χρήση της λέξης κάνει και ο Ησίοδος, αναφερόμενος σε τεχνικές δεξιότητες. Ο Ηρόδοτος (*Ιστορίες*, 1, 30, 11-12) χρησιμοποιεί το ρήμα *φιλοσοφῶ*, λέγοντας για τον Σόλωνα πως ταξίδεψε σε πολλές χώρες φιλοσοφώντας για να παρατηρήσει και να μελετήσει (*ὡς φιλοσοφῶν γῆν πολλὴν θεωρῶν εἵνεκεν ἐπελήλυθας*). Πιθανόν η λέξη *φιλοσοφία* με την ειδική της σημασία να χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Πυθαγόρα (*Φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας καὶ ἑαυτὸν φιλόσοφον*, Διογένης Λαέρτιος, 1, 12), και ο Ηράκλειτος, όταν αναφέρεται σε *φιλοσόφους ἄνδρας*, να εννοεί τους Πυθαγόρειους (*χρῆ εὔ μάλα πολλῶν ἱστορας φιλοσόφους ἄνδρας εἶναι*, αποσπάσματα, 35). Κατά την περίοδο του σοφιστικού κινήματος ο όρος *φιλοσοφεῖν* ήταν συνώνυμος με τον όρο *σπουδάζειν*, δήλωνε δηλαδή την ενασχόληση με οποιαδήποτε θεωρητική δραστηριότητα. Ο Πλάτωνας, ο οποίος είναι και ο πρώτος που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί φιλόσοφος με το ειδικό βάρος της λέξης, θεωρούσε τη φιλοσοφία ως ανύψωση του πνεύματος, ως την πορεία προς την ουσία των πραγμάτων, προς την αλήθεια, την επιστήμη και τις ιδέες. Ο Αριστοτέλης διαχώρισε τη φιλοσοφία από την πρακτική δραστηριότητα και αμφιταλαντεύτηκε μεταξύ της έρευνας των έσχατων αιτιών και γενικά κάθε έρευνας και γνώσης. Αργότερα η λέξη απέκτησε ακόμα πιο γενικό περιεχόμενο και περιλάμβανε ποικίλες δραστηριότητες, όπως ακόμα και τις τέχνες της γραμματικής και της μουσικής στα χρόνια των Στωικών, ή, όπως την ορίζει ο Χρύσιππος (3ος αι. π.Χ.) «φιλοσοφία είναι η γνώση θεϊκών και ανθρωπίνων πραγμάτων». Φαίνεται λοιπόν πως αυτό που ονόμαζαν στον αρχαίο ελληνικό κόσμο *φιλοσοφία* αποτελούσε ένα σύμπλεγμα ποικίλων δραστηριοτήτων, γνώσεων και ικανοτήτων σε ένα ευρύ πεδίο, που ξεκινούσε από μυθικές διηγήσεις και ερμηνείες, θρησκευτικές δοξασίες, ποιητικό στοχασμό, γενική σοφία, πρακτική ικανότητα και έφτανε ως την κριτική και συστηματική σκέψη και την επιστήμη. Ήδη όμως από την εποχή εκείνη, όπως φαίνεται και από το ξεταζόμενο κείμενο του Αριστοτέλη, οι στοχαστές επιχειρούσαν να προσδιορίσουν ένα συγκεκριμένο πεδίο στα προβλήματα, στις μεθόδους και στα αποτελέσματα, ώστε να αποκτήσει η φιλοσοφία συγκεκριμένη ταυτότητα, που να τη διακρίνει από άλλες διανοητικές εργασίες.

Για τη σημασία του όρου *σοφία* ο Mario Vegetti σημειώνει: «Ο όρος έχει δύο διαστάσεις, γνωστική και ηθική. Η αρχαία "σοφία" συνίσταται τόσο στη γνώση του κόσμου και της ζωής, η οποία προκύπτει από την κατανόηση της θεϊκής και φυσικής τάξης που διέπει τα πάντα, όσο και στην πρακτική ικανότητα της σωφροσύνης, του ελέγχου των άμετρων παθών και της ηθικής σταθερότητας μπροστά στα γεγονότα (που μερικές φορές μπορεί να φαίνεται ως γαλήνια μοιρολατρία, αλλιά πάντοτε υποδηλώνει σιγουριά για την εσωτερική δύναμη που έχει κάποιος). Στη σκέψη της κλασικής περιόδου "σοφός"

είναι αυτός που ξέρει να παρατηρεί τον κόσμο με καθαρό βλέμμα και να έχει μια δική του στάση απέναντι στη ζωή, την οποία τηρεί με συνέπεια, όπως κάνει ο οπλίτης στο πεδίο της μάχης. Κατεξοχόν πρότυπο σοφού άνδρός ήταν η φυσιογνωμία του Σωκράτη. Από αυτόν εμπνεύστηκαν οι ελληνιστικές φιλοσοφίες (η κυνική, σκεπτική, επικούρεια και στωική). Για τον στωικισμό, όμως, σοφία σημαίνει κυρίως την κατανόηση του γεγονότος ότι υπάρχει μια αμετάβλητη πρόνοια που κατευθύνει την πορεία του κόσμου, καθώς και τη σταθερή αποδοχή και συμμετοχή σε αυτή τη μοιραία τάξη, όπου ο καθένας βρίσκει την προσωπική του θέση, το πεπρωμένο στο οποίο πρέπει να είναι πιστός, όπως ο στρατιώτης ενός μεγάλου στρατού. Τρέλλα και ανοησία σε αυτή την περίπτωση είναι η εγκατάλειψη αυτής της θέσης με την ελπίδα της βελτίωσης της προσωπικής μοίρας, από φόβο μήπως αυτή η μοίρα δεν είναι καλή».*

Ο P. Hadot σημειώνει για το ίδιο θέμα: «Οι λέξεις *φιλόσοφος* και *φιλοσοφείν* προϋποθέτουν μια άλλη έννοια, την έννοια της σοφίας· πρέπει ωστόσο να αναγνωρίσουμε σαφώς πως εκείνη την εποχή δεν υπάρχει φιλοσοφικός ορισμός της έννοιας της σοφίας. Για να ορίσουν τη σοφία, οι σύγχρονοι ερμηνευτές διστάζουν πάντα ανάμεσα στην έννοια της γνώσης και την έννοια της σωφροσύνης (ή φρόνησης). Σοφός είναι αυτός που ξέρει πολλά πράγματα, που έχει ταξιδέψει πολύ, που έχει δει πολλά, που έχει μια εγκυκλοπαιδική παιδεία, ή μήπως είναι αυτός που ξέρει τι να κάνει, κατά πώς να πορεύεται στη ζωή και να είναι ευτυχισμένος; Θα το επαναλάβουμε πολλές φορές σε τούτη τη μελέτη. Οι δυο έννοιες κάθε άλλο παρά αποκλείουν η μία την άλλη: η αληθινή γνώση είναι τελικά μια γνώση του *πράττειν*, και η αληθινή γνώση του *πράττειν* είναι η γνώση να *πράττεις το καλό*».**

γ. Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν

Η αρχή της φιλοσοφίας σχετίζεται, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, με την αντίληψη του παράξενου, του παράδοξου κατά την πρώτη αντίδραση του ανθρώπου, και κατ' αυτόν τον τρόπο συνιστά μια όχι τόσο αυτόνομη δραστηριότητά του. Από την αρχή της λοιπόν η φιλοσοφία συνιστά μια ιδιαίτερη εκδήλωση του ανθρώπινου πνεύματος, μοναδική για το ανθρώπινο είδος συγκριτικά με τα άλλα είδη του ζωικού βασιλείου, που περιορίζονται σε μια απροβλημάτιστη φυσική ζωή. Ωστόσο η φιλοσοφία, αναφερόμενη και στους ίδιους τους ανθρώπους, καθιστά ακόμα και τα απλά και αυτόνομα πράγματα σύνθετα και πολύπλοκα, δυσκολονόητα και προβληματικά για πολλούς απ' αυτούς οδηγώντας τους στο *φιλοσοφείν*. Η έκπληξη, ο θαυμασμός και η απορία δεν προκαλούνται μόνο από την παράδοξη φύση των πραγμάτων, αλλά και από τον τρόπο θέασης του ανθρώπου προς αυτά. Όταν ο άνθρωπος επιχειρεί να εξέλθει από τον κοινό και συνηθισμένο τρόπο σκέψης στις παραστάσεις, στις εμπειρίες, στις αναμνήσεις, γενικά στα δεδομένα των

* Mario Vegetti, *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, μτφρ. Γ. Δημητρακόπουλος, εκδ. Π. Τραυλός, Αθήνα 2003, σ. 38.

** P. Hadot, *Τι είναι η αρχαία ελληνική φιλοσοφία (Qu'est-ce que la philosophie antique?)*, Gallimard, 1995), μτφρ. Α. Κλαμπασέα, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2002, σ. 34.

αισθήσεων και του νου, τότε όλα αυτά του παρουσιάζονται θαυμαστά, παράξενα και προβληματικά και δημιουργείται ένας ιδιαίτερος τόπος, όπου εκεί βρίσκει χώρο για να κινηθεί ο φιλοσοφικός στοχασμός· σε αυτόν τον χώρο γεννάται η φιλοσοφία.

Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, θεωρεί ως αφετηρία και σημείο έναρξης της φιλοσοφίας, που, ως σημειωθεί, συνιστά την κατεξοχήν λογική δραστηριότητα του ανθρώπου, τον θαυμασμό και την έκπληξη, ένα ανθρώπινο «πάθος». Αυτή η κατάσταση, αυτό το πάθος, δεν παρίσταται μόνο κατά τη φάση της διέγερσης, αλλά διέπει τη φιλοσοφική σκέψη σε όλο της το σύνολο και καθ' όλη τη διάρκειά της, αποτελεί βασικό στοιχείο της φύσης της φιλοσοφίας. Ο Μ. Heidegger παρατηρεί σχετικά: «Το πάθος του θαυμασμού δε βρίσκεται απλώς στην έναρξη της φιλοσοφίας, όπως λόγου χάριν το νίψιμο των χεριών προηγείται της χειρουργικής επέμβασης. Ο θαυμασμός είναι ο φορέας της φιλοσοφίας και τη διέπει εξ ολοκλήρου [...]. Ο θαυμασμός είναι *ἀρχή* – διέπει εξ ολοκλήρου κάθε βήμα της φιλοσοφίας».*

ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες ■

Τα πρώτα φαινόμενα που προκάλεσαν τον θαυμασμό και την έκπληξη του ανθρώπου ήταν τα παράξενα της καθημερινής του ζωής, αυτά που του προκαλούσαν μια παράξενη γοητεία, ένα δέος ή μια αμχανία. Αλλά και φαινόμενα και γεγονότα που ο άνθρωπος θεωρούσε αυτονόητα και φυσικά, όταν ξέφευγε από τις ασχολίες και την πίεση των καθημερινών προβλημάτων και τα παρατηρούσε με ηρεμία, του προκαλούσαν πια σε μια άλλη διάσταση απορία και τον οδηγούσαν στην ανάγκη προσεκτικότερης μελέτης τους, ώστε να τα ερμηνεύσει και να τα κατανοήσει. Η απορία για τα καθημερινά μπορεί να αφορά ερωτήματα για τη ζωή του ανθρώπου, όπως για το ότι γεννιόμαστε και μεγαλώνουμε και πεθαίνουμε, για τα φυσικά φαινόμενα, όπως για το ότι ο ήλιος ανατέλλει και δύει κάθε μέρα και ακολουθεί την ίδια πορεία, για ικανότητες που ο ίδιος θεωρεί αυτονόητες και φυσικές, όπως ότι οι λέξεις έχουν συγκεκριμένο νόημα για την επικοινωνία του, και ποικίλα άλλα. Τα ερωτήματα και οι απορίες που γεννιούνται σε αυτή τη φάση για τα παράξενα που συνειδητοποιεί ο άνθρωπος θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό τα ερωτήματα και τις απορίες που με αθωότητα απευθύνουν τα παιδιά στους μεγαλύτερους: Γιατί υπάρχει ο κόσμος; Ποιος τον δημιούργησε; Τι γίνεται όταν πεθαίνει ο άνθρωπος; Τι είναι το καλό και τι το κακό;

Ο Αλέξανδρος Αφροδισιεύς (3ος αι. μ.Χ.), κορυφαίος υπομνηματιστής του Αριστοτέλη, αναφέρει, για τα *πρόχειρα τῶν ἀτόπων*, ότι στα παράδοξα και ανεξήγητα της φιλοσοφικής σκέψης τίθενται ερωτήματα όπως: *διὰ τί τὸ ἤλεκτρον ἔλκει τὰ ἀχυρώδη, ἢ Ἡρακλεία λίθος τὸν σίδηρον, ἢ τί ἐστιν ἡ Ἴρις* (= το ουράνιο τόξο), *ἢ ὅπως τὴν τῶν νεφῶν σύστασιν, τὰς βροντὰς, πόθεν, ἢ περὶ τῶν ἀστραπῶν, πῶς γίνονται*.** Ένας άλλος υπομνηματιστής των

* M. Heidegger, *Τι είναι η φιλοσοφία* (εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια, Β. Μπιτσιώρης), εκδ. Άγρα, Αθήνα 1986, σ. 65.

** Αλέξανδρος, *Υπόμνημα εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά*, 16.5-7.

έργων του Αριστοτέλη δίνει ένα διαφορετικό παράδειγμα: *οἷον διὰ τί μὴ αὖξεται ἡ θάλασσα τοσοῦτων ποταμῶν εἰσερχομένων εἰς αὐτήν.**

Η καθημερινότητα δημιουργεί τον βασικό χώρο από τον οποίο θα αντληθούν τα ερωτήματα και οι απορίες που θα οδηγήσουν στον φιλοσοφικό στοχασμό. «Το κύριο μέλημα της φιλοσοφίας είναι να ελέγξει και να κατανοήσει πολύ κοινές έννοιες, που όλοι μας τις χρησιμοποιούμε καθημερινά χωρίς να τις σκεφτόμαστε. Ένας ιστορικός μπορεί να ζητήσει να μάθει τι συνέβη κάποτε στο παρελθόν, αλλά ένας φιλόσοφος θα ρωτήσει: τι είναι χρόνος; Ένας μαθηματικός μπορεί να ερευνά τις πιθανές σχέσεις μεταξύ των αριθμών, αλλά ένας φιλόσοφος θα αναρωτηθεί: τι είναι αριθμός; Ένας φυσικός θα ζητήσει να μάθει από τι συνίστανται τα άτομα ή πώς εξηγείται η βαρύτητα, αλλά ένας φιλόσοφος θα αναρωτηθεί: Πώς μπορούμε να γνωρίζουμε αν υπάρχει κάτι έξω από τη νόσή μας; Ένας ψυχολόγος μπορεί να ερευνήσει πώς μαθαίνουν τα παιδιά μια γλώσσα, αλλά ένας φιλόσοφος θα ρωτήσει: τι είναι αυτό που κάνει μια λέξη να έχει κάποιο νόημα; Ο καθένας μπορεί να αναρωτιέται αν είναι κακό να τρυπώνεις στο σινεμά χωρίς εισιτήριο, αλλά ένας φιλόσοφος θα ρωτήσει: γιατί μια πράξη είναι καλή ή κακή;»**

εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως ■

Το ρήμα *ἀπορῶ* (*διαπορήσαντες*) προέρχεται από το στερητικό *ἀ-* και το ουσιαστικό *πόρος* (= διέξοδος, διέλευση), οπότε η σημασία του είναι: βρίσκομαι σε αδιέξοδο και αμηχανία, αδυνατώ να καταλάβω και να εξηγήσω κάτι, διατυπώνω απορία, ρωτώ να μάθω κάτι. Ο Αριστοτέλης στο *Μετὰ τὰ Φυσικά* (993a 30 κ.ε.) παρομοιάζει τη διάνοια που βρίσκεται σε *ἀπορία* με διάνοια που είναι δεμένη και επιδιώκει να λυθεί και να απελευθερωθεί. Η *ἀπορία* με αυτή την προσέγγιση καθίσταται αφετηρία φιλοσοφικής αναζήτησης.

Ο άνθρωπος, από τη γενικότητα των αποριών του για οτιδήποτε παράδοξο του παρουσιαζόταν στην καθημερινότητά του, αφού κάλυψε άλλοτε με πληρότητα, άλλοτε περισσότερο, άλλοτε λιγότερο και κάποιες φορές αποδεχόμενος την αδυναμία του να δώσει απαντήσεις, προχώρησε σιγά σιγά στην παρατήρηση σημαντικότερων φαινομένων, όπως αυτά που αφορούσαν τα φυσικά σώματα, τη Σελήνη, τον Ήλιο, τα αστέρια, τη γέννηση του σύμπαντος. Η ανακάλυψη της φύσης έδωσε το πεδίο για τη δεύτερη φάση των αποριών του ανθρώπου· όσοι επιχειρούν να φιλοσοφήσουν αντιλαμβάνονται τη διάκριση μεταξύ του «φυσικού» και του «υπερφυσικού», στρέφονται στην παρατήρηση και την εξέταση των φυσικών φαινομένων, του κόσμου και της αρχής του, και πιστεύουν πως τα φυσικά φαινόμενα έχουν και φυσικά αίτια, τα οποία ο άνθρωπος με τις δυνατότητες των αισθήσεων και του νου μπορεί να τα ανακαλύψει, να τα προσεγγίσει, να τα

* Ασκληπιός, *Υπόμνημα εἰς τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά*, 18.22-23

** Thomas Nagel, *Θεμελιώδη φιλοσοφικά προβλήματα*, μτφρ. Χριστίνα Μιχαλοπούλου-Βείκου, εκδ. Σμίλη, Αθήνα 1989.

ερμνεύσει και να τα κατανοήσει. Δύο είναι λοιπόν τα γενικά χαρακτηριστικά αυτής της νέας φάσης της ανθρώπινης σκέψης: η στροφή στη φύση και τα φυσικά φαινόμενα και η απόπειρα ορθολογικής ερμηνείας.

Η αρχή για τη στροφή του ενδιαφέροντος προς τη φύση και τα φυσικά φαινόμενα συντελείται με τους Ίωνες φιλοσόφους. Στον ιωνικό κόσμο του 7ου και του 6ου αιώνα π.Χ. οι στοχαστές απομακρύνονται από τη μεσοδιάβαση του ιερατείου για να έρθουν σε επαφή με το θείο, το οποίο είτε ταυτίζεται με τη φύση είτε αποτελεί την κινητήρια δύναμή της. Υπό αυτή την έννοια η φύση αποκτά υπέρτατη αξία ως αντικείμενο γνώσης και προσελκύει το ενδιαφέρον των στοχαστών, προκαλώντας τους να ερμηνεύσουν την αρχή της δημιουργίας και τα φυσικά φαινόμενα. Οι Ίωνες στοχαστές, από τον 7ο ως τον 5ο αιώνα π.Χ., αντικαθιστώντας το ιερατείο και τους λοιπούς «θεολόγους» (ποιητές, καλλιτέχνες), μελετούν τη φύση και τα φαινόμενά της και γι' αυτό ονομάζονται και φυσικοί φιλόσοφοι ή φυσιολόγοι.

Οι Ίωνες φιλόσοφοι καθιστούν τη φύση αντικείμενο της έρευνάς τους και επιχειρούν να συλλάβουν τη μία ή τις περισσότερες αρχές που μπορούν να εξηγήσουν τις συμπεριφορές, τις μεταβολές, τα φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα σε αυτήν. Παρά την προχειρότητα των υποθέσεων και την εξάρτηση από μυθικά και θεοκρατικά στοιχεία, αυτή η αναζήτηση των αρχών της φύσης από τους Ίωνες φιλοσόφους αποτέλεσε θεμελιώδες γεγονός, καθώς εγκαινίαζε έναν νέο τύπο ορθολογικότητας και αποδείκνυε το πέρασμα της σκέψης από τα άμεσα παρατηρήσιμα στοιχεία στην αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών για την προέλευση του σύμπαντος και την ερμηνεία των φυσικών φαινομένων. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι πως η απόπειρα προσέγγισης της φύσης μέσω της σκέψης και η πεποίθηση πως από τα εμπειρικά δεδομένα της παρατήρησης μπορούν να συναχθούν γενικές αρχές οδήγησε και σε πρακτική χρήση των ανακαλύψεων των φυσικών φιλοσόφων στο πλαίσιο της πόλης. Προοδευτικά τα συμπεράσματα των θεωρητικών πορισμάτων αυτής της νέας σκέψης αξιοποιούνται και στις πρακτικές τέχνες, που είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη των πόλεων.

περί τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄστρα καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως ■

Οι Ίωνες φυσικοί φιλόσοφοι, πέρα από το έντονο ενδιαφέρον τους για τον φυσικό κόσμο, στράφηκαν πρώτοι και στην παρατήρηση των φυσικών σωμάτων στα οποία αναφέρεται ο Αριστοτέλης, τη Σελήνη, τον Ἴλιον και τα αστέρια. Η αστρονομία και η μετεωρολογία υπήρξαν προσφιλή πεδία των αναζητήσεών τους. Ο Θαλής ο Μιλήσιος (6ος αι. π.Χ.) υπήρξε παρατηρητής του ουρανού και θεωρητικός αστρονόμος. Πρόβλεψε την έκλειψη Ἴλιου που έγινε το 585 π.Χ., υπολόγισε ότι οι εκλείψεις του Ἴλιου πραγματοποιούνται σε περιόδους 223 σεληνιακών κύκλων, υπολόγισε τη διάρκεια του έτους σε 365 ημέρες και τη διάμετρο του Ἴλιου ως το 1/720 της φαινόμενης τροχιάς του περί τη Γη. Ο Αναξίμανδρος, μαθητής και διάδοχος του Θαλή, ασχολήθηκε με αστρονομικά και

κοσμολογικά ζητήματα. Θεωρούσε ως αρχή των όντων το άπειρο, δηλαδή την αιώνια και συνεχώς μεταβαλλόμενη ύλη. Επινόησε το πρώτο ηλιακό ημερολόγιο, σχεδίασε τον πρώτο χάρτη της Γης. Πρώτος διατύπωσε την άποψη ότι η Γη είναι μετέωρη και κινείται γύρω από το κέντρο του κόσμου, απέχοντας εξίσου από όλα τα σημεία της ουράνιας σφαίρας. Προσπάθησε να υπολογίσει τις αποστάσεις των πλανητών από τη Γη και τα μεγέθη τους. Σχεδίασε έναν χάρτη της ουράνιας σφαίρας, χαράζοντας την εκλειπτική κίνηση του Ηλίου και υπολογίζοντας με εντυπωσιακή ακρίβεια τη λόξωση της εκλειπτικής (24° αντί της σωστής 23° 27'). Με τη χρήση γνώμονα υπολόγισε τα ηλιοστάσια και τις ισημερίες. Ο Αναξίμανδρος θεωρούσε το σύμπαν ως έναν γεωμετρικά διαμορφωμένο και δομημένο χώρο. Ο Αναξίμενς (5ος αι. π.Χ.), διάδοχος του Αναξίμανδρου στη σχολή της Μιλήτου, θεωρούσε ως αρχή των όντων τον αέρα, μεταβαλλόμενο με την κίνησή του σε νερό, σε αιθέρα και φωτιά. Εξήγησε πρώτος ότι το φως του φεγγαριού οφείλεται στον Ήλιο και έδωσε ορθολογικές εξηγήσεις για τις εκλείψεις του Ηλίου και της Σελήνης. Οι Πυθαγόρειοι μελέτησαν και ερμήνευσαν τις εκλείψεις και τις φάσεις της Σελήνης και διατύπωσαν νόμους για την κίνηση των πλανητών και την απόστασή τους από τον Ήλιο. Ο Αναξαγόρας από τις Κλαζομενές της Ιωνίας (αρχές 5ου αι. π.Χ.) πίστευε πως η Γη έχει τυμπανοειδές σχήμα και πως συγκρατείται στον αέρα. Θεωρούσε τον Ήλιο ως έναν διάπυρο λίθο και για τη Σελήνη πίστευε πως είναι ετερόφωτη και πως κατοικείται από ανθρώπους και άλλα όντα. Για τα άστρα υποστήριζε πως έχουν όμοια μορφή με αυτήν του Ηλίου. Μελέτησε ακόμα τους κομήτες και τους διάττοντες αστέρες και πίστευε πως οι μετεωρίτες ήταν λίθοι που στροβιλίζονται και έλκονται από τη Γη. Αιθιά και μετά τους φυσικούς φιλοσόφους της Ιωνίας και αιθιά στοχαστές έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στα ουράνια σώματα και διατύπωσαν θεωρίες για τη φύση τους και τα σχετικά με αυτά φαινόμενα, όπως ο Μέτωνας ο Αθηναίος, ο Εύδοξος ο Κνίδιος αιθιά και ο Πλάτωνας και ο ίδιος ο Αριστοτέλης.

Ένα αιθιά ζήτημα που απασχόλησε όχι μόνο τους φυσικούς φιλοσόφους της Ιωνίας αιθιά και τη δεύτερη γενιά φιλοσόφων, τον Ηράκλειτο, τον Παρμενίδη, τον Εμπεδοκλή και τον Αναξαγόρα, ήταν το θέμα της αρχής του σύμπαντος, της γέννησης των όντων και της αιθιάς, αφού βασική τους θέση ήταν πως όλα ανάγονται σε μια κοινή αρχή, μεταλλάσσονται όμως και δημιουργείται η ποικιλία του κόσμου μας. Ο Ηράκλειτος ο Εφέσιος (γύρω στα 500 π.Χ.) πίστευε ότι τα αρχικά στοιχεία αιθιάλεπιδρούν διαρκώς βάσει συγκεκριμένων νόμων, που αποσκοπούν στη διατήρηση της ισορροπίας και της αρμονίας. Ο Παρμενίδης ο Ελεάτης (γεν. περίπου 515 π.Χ.) στο κοσμολογικού περιεχομένου έργο του *Βρότειαι δόξαι* είχε προσδιορίσει δύο αρχικά στοιχεία για τη συμπαντική δημιουργία, το χώμα και τη φωτιά. Στη συνέχεια ο Εμπεδοκλής (μέσα περίπου 5ου αιώνα π.Χ.) δίδασκε πως τέσσερα βασικά στοιχεία, το χώμα, η φωτιά, το νερό και ο αέρας, βρίσκονται σε μια συνεχή αιθιά, καθώς διαρκώς αναμειγνύονται και διαχωρίζονται κάτω από την επίδραση της Φιλίας (αγάπης) και του Νείκους (εχθρότητας), και δημιουργούν την ποικιλία του σύμπαντος. Ο Αναξαγόρας πίστευε πως όλα υπάρχουν εξαρχής, τίποτα δε γεννιέται και

τίποτα δε χάνεται και η μόνη αλληλαγή που συμβαίνει είναι η διαρκής ανάμειξη και διάσπαση των αρχικών στοιχείων.

Ἄποριαι καὶ θαυμάζων οἶται ἀγνοεῖν

Η απορία και η έκπληξη οδηγούν στη συνειδητοποίηση της άγνοιας και αυτή με τη σειρά της οδηγεί στον φιλοσοφικό στοχασμό, προκειμένου να θεραπευτεί η άγνοια. Ο φιλόσοφος, όταν αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα, βρίσκεται σε απορία, βιώνει μια αμήχανη έκπληξη απέναντι στο παράδοξο, μην μπορώντας να αποφασίσει ποιον δρόμο να ακολουθήσει και ποια διέξοδο. Βρίσκεται συχνά κατά την εξέταση των προβλημάτων σε αμηχανία και σε διλήμματα, αναζητώντας προσανατολισμό και θέτοντας ερωτήματα που τον βυθίζουν σε ακόμα μεγαλύτερη απορία, όπως αυτά που διατύπωσε ο Καντ στις παραδόσεις του για τη Λογική:

Τι μπορώ να ξέρω;

Τι οφείλω να κάνω;

Τι πρέπει να ελπίζω;

Τι είναι ο άνθρωπος;

Στην αντιμετώπιση ενός φιλοσοφικού προβλήματος η απορία, η αμηχανία, η δυσκολία προσανατολισμού στον κόσμο αποτελεί την κανονικότητα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως τα φιλοσοφικά προβλήματα είναι πολύ γενικά και έσχατα, ώστε να μη γνωρίζει κανείς πώς θα μπορούσε να ξεπεράσει την πίεση που του ασκεί το παράδοξο και να βιώθει παράξενα και αμήχανα, να τίθεται σε *α-πορία* (δυσκολία ή αδυναμία να βρει πέραςμα, διέξοδο). Εξάλλου πολλές φορές τα φιλοσοφικά ερωτήματα που τίθενται ξεπερνούν τις πραγματικές ικανότητες του νου για να τα επιλύσει.

Οι καταστάσεις αυτές, λοιπόν, η απορία, η έκπληξη, η αμηχανία, αποτελούν κανόνα για τη φύση του φιλοσοφικού στοχασμού, αφετηρία και κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξή του. Από τη στιγμή που το παράδοξο γεννά το φιλοσοφικό ερώτημα, και το φιλοσοφικό ερώτημα γεννά την απορία και την έκπληξη, αυτή η νέα κατάσταση δημιουργεί την πεποίθηση ότι όποιος επιχειρεί να φιλοσοφεί πάσχει από μια παράδοση ασθένεια, την άγνοια, από την οποία πασχίζει με αυτό που του την προκάλεσε, την ίδια δηλαδή τη φιλοσοφία, να θεραπευτεί.

διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστιν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων

Ο Αριστοτέλης θεωρεί πως ο φιλόσοφος είναι και άνθρωπος που αγαπά τους μύθους, εστιάζοντας στο κοινό αντικείμενο της μυθολογίας και της φιλοσοφίας, τα θαυμαστά, τα παράδοξα, αυτά που προκαλούν έκπληξη. Όπως έχει αναφέρει, η φιλοσοφία γεννήθηκε από την απορία και τον θαυμασμό του ανθρώπου απέναντι σε ό,τι η σκέψη του συνελάμβανε ως παράδοξο· αυτό ακριβώς όμως είναι και το περιεχόμενο του μύθου, τα παράδοξα συνιστούν τα συστατικά στοιχεία ενός μύθου. Φιλοσοφία και μυθολογία αποτελούν

τις διεξόδους του ανθρώπου για να ξεφύγει από τα δεσμά της άγνοιας. «Τα αξιοπερίεργα των μύθων δημιουργούν θαυμασμό, ο θαυμασμός συνειδητοποίηση της άγνοιας, η συνειδητοποίηση της άγνοιας ανάγκη για γνώση και άρα φιλοσοφία. Επομένως ο φιλόμυθος είναι κατά μία έννοια φιλόσοφος».* Εξάλλου, στην απαρχή της ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης βρίσκονται μυθικές μορφές σκέψης και γνώσης. Ο Düring υποστηρίζει πως ο Αριστοτέλης, όταν αναφέρεται στον φιλόμυθο και τον συνδέει με τον φιλόσοφο, δεν έχει στον νου του μόνο τους αρχαίους μυθογράφους αλλά και τον δάσκαλό του, τον ίδιο τον Πλάτωνα, ο οποίος συχνά χρησιμοποιεί μύθους στις φιλοσοφικές του αναλύσεις.**

Η μετάβαση από τη μυθολογική ερμηνεία με τις θρησκευτικές, ποιητικές και λοιπές ανορθόλογες μορφές σκέψης προς τον φιλοσοφικό και επιστημονικό ορθολογισμό τοποθετείται μεταξύ του 6ου και του 5ου αι. π.Χ., αν και η συνύπαρξή τους είναι διαρκώς παρούσα στην αρχαιοελληνική σκέψη, ακόμα και σε συστηματικούς φιλοσόφους, όπως στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη. Ο μυθικός κόσμος διαμορφωνόταν από ένα σύνολο προφορικών αφηγήσεων, που συνόδευε την εξέλιξη της αρχαϊκής κοινωνίας και μεταδιδόταν από γενιά σε γενιά. Ο ποιητικός τους χαρακτήρας διευκόλυνε την απομνημόνευση, την απαγγελία και τη διατήρησή τους στον χρόνο, αργότερα βέβαια, μετά τον 6ο αι., είχαμε και την καταγραφή τους. Οι μυθικές αφηγήσεις διαμορφώνονταν και εξέφραζαν τη συλλογική γνώση της αρχαϊκής κοινωνίας για τον κόσμο και τη φύση, τους θεούς, τη ζωή των ανθρώπων και την ιστορία της. Για παράδειγμα, ο Eric Havelock έχει χαρακτηρίσει τα ομηρικά έπη ως την «εγκυκλοπαίδεια της φυλής των Ιώνων». Με τις μυθικές αφηγήσεις ακόμα προσπαθούσαν να προσεγγίσουν και να δώσουν απαντήσεις σε θεμελιώδη ερωτήματα και προβληματισμούς για τη ζωή και τον θάνατο, για τη φύση, τον κόσμο και τη θέση του ανθρώπου εντός τους, την ατομική και συλλογική ζωή. Αυτή η συλλογική γνώση, που περιελάμβανε στοιχεία από όλους τους τομείς της σκέψης και της γνώσης (θρησκεία, κοσμοθεωρία, ηθική, πρακτικές τέχνες κ.λπ.) συνέθετε, μαζί με επιμέρους γνώσεις και αντιλήψεις, που προέρχονταν από άλλους τομείς, ένα σώμα γνώσεων, αντιλήψεων και αξιών που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ανορθολογικό για τα δεδομένα της εποχής εκείνης. Ο μύθος, παρά την αμφισβήτησή του, κυρίως από τον 5ο αι. π.Χ. και εξής, όταν πια θεωρείται υποδεέστερη μορφή σκέψης, είναι παρών ακόμα και σε θετικές και ορθολογικές γνώσεις και στοχασμούς και αποτελεί χώρο όπου οι φιλόσοφοι, παρά την κριτική που ασκούν σε αυτόν, ανατρέχουν για να ερμηνεύσουν τα παράδοξα του κόσμου και της ζωής. Ακόμα και στην ορθολογική θεολογία του Αριστοτέλη ο ουρανός και τα άστρα αποτελούν κατοικία και έκφραση του θείου, ενώ και στην πλατωνική μεταφυσική η ψυχή ακολουθεί, μετά τον θάνατο του ανθρώπου, ένα ταξίδι στον Άδη. Ο μυθικός κόσμος επιδρά, άλλοτε περισσότερο άλλοτε λιγότερο, στη ζωή και τον πολιτισμό, στη φιλοσοφική και στην επιστημονική σκέψη.

* Β. Κάλφας, *Αριστοτέλης. Μετά τα Φυσικά Α΄, εισαγωγή-μετάφραση-σχολιασμός*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2009, σ. 245.

** I. Düring, *Ο Αριστοτέλης, Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του, Α΄ τόμ.*, μτφρ. Π. Κοτζιά, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991, σ. 413, υποσ. 114.

Από τον μύθο στην έλληλογ σκέψη. Η γένεση της φιλοσοφίας στην αρχαία πόλη

Η σύγχρονη ιστορία της φιλοσοφίας της αρχαιότητας καθιερώνει μία τάξη νοητικά ικανοποιητική για κείνους που την επεξεργάζονται. Στην αρχή έχουμε τη θρησκεία, τον μύθο, την ποίηση: από τον Όμηρο ως τον Πίνδαρο [...]· ύστερα έχουμε μια μετάβαση: τους «προσωκρατικούς»· μέσα σε αυτόν τον μεγάλο «θύλακα» τοποθετούμε τους «φυσικούς», τον Θαλή για παράδειγμα, τους ατομικούς, τους ιατρούς, τους ιστορικούς, τον Ηράκλειτο, τον Παρμενίδη, τον Αναξαγόρα, τον Εμπεδοκλή, τους σοφιστές· εμφανίζεται ο Σωκράτης: όλα αλληλάζουν, αλληλά με έναν τρόπο που δεν είναι ακόμη ριζικός. Με τον Πλάτωνα, με την ίδρυση της Ακαδημίας το 387, εγκαθιδρύεται επιτέλους η τάξη της ορθολογικότητας· είναι ακόμη πρόσκαιρη κι αδέξια, και θα υποστεί πολλαπλές τροποποιήσεις, όμως έχει κιόλας καθορίσει τις αρχές της. Η σκέψη που υπάκουε στη μυθοποιητική απαίτηση υποκαθίσταται από μια νέα λογική, η οποία, χάρη σε μια αυστηρή πειθαρχία του λόγου, δίνει όλα τα δικαιώματα στην αληθινή λαλιά, δηλαδή στην αποτελεσματική. Μια τέτοια ερμηνεία δεν είναι κακή. Αναμφίβολα η ελληνική αντίληψη περί ανθρώπου και κόσμου προοδευτικά «εκκοσμικεύθηκε» ή «λαϊκοποιήθηκε» και το σύμπαν των θεών εξαφανίστηκε σιγά σιγά μπροστά στις πράξεις των ανθρώπων. [...] Ο τόπος όπου επιτελείται αυτή η μετατροπή είναι η Πόλις. Αυτή διαμορφώνεται στις αποικιακές πολιτείες, κυρίως στη Μικρά Ασία· κατόπιν φτάνει στη μητρόπολη και η Αθήνα θα γίνει τόπος μιας εξέλιξης που στη συνέχεια θα θεωρηθεί παραδειγματική. [...] Ένα πρώτο στάδιο συνιστά η πολιτική κατάκτηση των αστικών δικαιωμάτων και της ιδιότητας του πολίτη. [...] η μοίρα του καθενός καθορίζεται [...] από τη σχέση του με αυτή την αφηρημένη αρχή που είναι ο νόμος. Η δεύτερη φάση είναι η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας [...] πολίτευμα στο οποίο η κυβέρνηση είναι εκτεθειμένη σε «μέση αγορά» και κάθε πολίτης, τυπικά και ουσιαστικά, έχει τη δυνατότητα να συμμετάσχει σε αυτή. Στην αταξία των μακρινών βαρβάρων και στην παράλογη τάξη των πολύ κοντινών βαρβάρων –περσική αυτοκρατορία– αντιπαρατάσσεται μια έλληλογ οργάνωση, που αντιστοιχεί στη θέση που κατέχει ο άνθρωπος μέσα στην κοσμική τάξη. [...] Όλα συμβαίνουν σάμπως η φιλοσοφία, καθώς πετυχαίνει ολιόενα και περισσότερο να οριοθετεί την πρωτοτυπία του έλληλογ πεδίου της, να επαναλαμβάνει, ενσωματώνοντάς τις, αρχέγονες στάσεις της ζωής. [...] Από τον μύθο στην έλληλογ σκέψη; Βέβαια. Ωστόσο ο μύθος δεν είναι μια άτακτη φαντασία και η έλληλογ σκέψη τείνει να επιβληθεί σαν ένας νέος μύθος.*

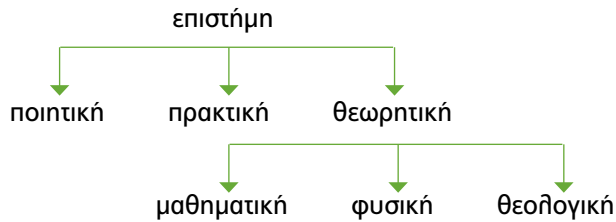
ὥστ' εἶπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερόν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκον. ■

Από τη στιγμή που οι άνθρωποι συνειδητοποίησαν την άγνοιά τους, επιδίωξαν να την υπερβούν και το μέσο που είχαν να εμπιστευτούν ήταν ο νους τους. Έτσι, από τον θαυμασμό και την έκπληξη για τα παράδοξα οδηγήθηκαν στον φιλοσοφικό στοχασμό. Η

* Châtelet Fr., «Πλάτων». *Η Φιλοσοφία: Από τον Πλάτωνα ως τον Θωμά Ακινάτη*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, τ. Α', εκδ. Γνώση, Αθήνα 1984, σσ. 20-22, 23, 25.

φιλοσοφία αποτελεί το μέσο για την υπέρβαση της άγνοιας, χωρίς ωστόσο να υπηρετεί καμία άλλη χρησιμότητα ή σκοπιμότητα· η φιλοσοφία είναι αυτοαναφορική, υπάρχει και νοηματοδοτείται καθ' εαυτήν. Η φιλοσοφία και η γνώση, κατά τον Αριστοτέλη, δεν έχουν πρακτική χρησιμότητα για την κοινωνία, αποτελούν αυτοσκοπούς, αντίθετα απ' ό,τι υποστήριζε ο Πλάτωνας, που έβλεπε στη γνώση και τη φιλοσοφία το μέσο για την ηθικοπολιτική αναγέννηση της κοινωνίας.

Ο Αριστοτέλης διέκρινε τρεις περιοχές της επιστήμης/γνώσης (*ἐπιστήμαι* ή *διάνοιαι*), την πρακτική, την ποιητική και τη θεωρητική:

Στον ποιητικό χώρο της *ἐπιστήμης* ανήκουν οι δραστηριότητες που αποβλέπουν στην κατασκευή υλικών εργαλείων, δηλαδή οι διάφορες τέχνες, από την αρχιτεκτονική μέχρι την κατασκευή απλών εργαλείων, ενδυμάτων και υποδημάτων ή την παρασκευή τροφής. Η άσκησή τους προϋποθέτει γνωστική κατάρτιση και αξιοποίηση της συσσωρευμένης εμπειρίας της κοινότητας σε αυτήν. Ο Αριστοτέλης κατατάσσει την *ποιητική ἐπιστήμη* στην κατώτερη βαθμίδα γνώσης, καθώς δεν αποβλέπει στη γνώση καθ' εαυτήν, αλλά στη δημιουργία-παραγωγή για την κάλυψη αναγκών του πρακτικού βίου. Στο ενδιάμεσο επίπεδο τοποθετείται η *πρακτική ἐπιστήμη*, οι πρακτικές μαθήσεις/γνώσεις. Αυτές σχετίζονται με τις ανθρώπινες πράξεις, χωρίς όμως να παράγουν κάποιο συγκεκριμένο προϊόν, αλλά ανθρώπινες συμπεριφορές, οπότε και εξαρτώνται λιγότερο από την ύλη. Σε αυτές εντάσσονται η ηθική και η πολιτική, η διαλεκτική και η ρητορική, υπό την έννοια της τεχνικής και του εργαλείου και όχι της επιστήμης. Οι πρακτικές τέχνες, καθώς επηρεάζονται από την αστάθεια και τη μεταβλητότητα του ανθρώπινου χαρακτήρα, υπολείπονται των θεωρητικών επιστημών. Στο ανώτερο επίπεδο τοποθετούνται οι *θεωρητικές ἐπιστήμες*, δεδομένου ότι αποβλέπουν αποκλειστικά στη γνώση και όχι στην ικανοποίηση πρακτικών αναγκών. Η ποιητική διαφορά τους από τους προηγούμενους χώρους μάθησης συνίσταται στο ότι αποβλέπουν στη γνώση καθ' εαυτήν, κινούνται στον χώρο της καθαρής σκέψης και μέσω αυτής στην κατά το δυνατόν αυστηρότερη θέαση και προσέγγιση της πραγματικότητας. Σε αυτόν τον χώρο ανήκει και η φιλοσοφία, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, δεν ικανοποιεί πρακτικούς στόχους, αλλά στοχεύει αποκλειστικά στη γνώση. Η φιλοσοφία καλύπτει τον χώρο των μαθηματικών επιστημών (αφορούν πράγματα που δεν έχουν χωριστή ύπαρξη και δεν υπόκεινται σε αλλαγή, με κυρίαρχη την κατηγορία του ποσού και όχι του ποιού) και των φυσικών επιστημών (φυσική και βιολογία, αφορούν πράγματα που έχουν χωριστή ύπαρξη, ανήκουν στον χώρο της ύλης και της κίνησης και υπόκεινται σε αλλαγή) (οι δυο τους χαρακτηρίζονται από τον Αριστοτέλη ως *δευτέρα φιλοσοφία*) και της θεολογικής

επιστήμης (*πρώτη φιλοσοφία*), η οποία έχει ως αντικείμενο μελέτης πράγματα που έχουν χωριστή ύπαρξη και δεν υπόκεινται σε αλληλαγή, και αφοσιώνεται και στη μελέτη της μοναδικής, αιώνιας, άυλης και ακίνητης οντότητας, της θεότητας.

Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός· σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ῥαστώνην καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι ■

Ένα πρόσθετο στοιχείο που επιβεβαιώνει πως η φιλοσοφία δεν αποβλέπει στην ικανοποίηση χρηστικών αναγκών και πως δεν οδηγήθηκαν οι άνθρωποι σε αυτήν από ανάγκη, προκύπτει και από την παρατήρηση της χρονικής της αφητηρίας, του χρόνου γέννησής της. Όταν οι άνθρωποι είχαν καλύψει τις καθημερινές τους ανάγκες, όταν είχαν επιλύσει τα βασικά βιοτικά τους προβλήματα και είχαν ξεφύγει από τις πιεστικές ανάγκες της καθημερινότητας, τότε στον ελεύθερο χρόνο που προέκυψε γι' αυτούς και που μπορούσαν να τον διαθέσουν ελεύθερα στη χαλάρωση και στην απόλαυση, σε αυτόν τον χρόνο βρήκε το γόνιμο έδαφος για τη γέννηση και την ανάπτυξη της η φιλοσοφία.

Η σύνδεση της γέννησης και της ανάπτυξης της φιλοσοφίας με τον χρόνο της ραστώνης και της απόλαυσης δεν επισημαίνεται από τον φιλόσοφο μόνο για λόγους ιστορικής προσέγγισης των συνθηκών εμφάνισής της, αλλά και για λόγους ανάδειξης της ουσιαστικής σχέσης της με αυτόν, γεγονός που θα οδηγήσει και στην επόμενη σύνδεση της φιλοσοφίας με την ελευθερία. Προϋπόθεση για την ενασχόληση με τη φιλοσοφία είναι η εξασφάλιση χρόνου ελευθερίας, χρόνου που θα αφιερωθεί μόνο σε αυτήν. Ο άνθρωπος πρέπει πρώτα να απαλλαγεί από τις δεσμεύσεις που δημιουργούν οι ανάγκες για την εξασφάλιση του *ζην*, να απομακρυνθεί από τις άλλες ενασχολήσεις που υπηρετούν την ικανοποίηση αυτών των αναγκών και να αφοσιωθεί στη φιλοσοφική εξέταση των πραγμάτων. Στον *Προτρεπτικό* (55.1-4) αναφέρει σχετικά ο Αριστοτέλης: *Τὸ γὰρ μήτε μισθοῦ παρὰ τῶν ἀνθρώπων γιγνομένου τοῖς φιλοσοφοῦσι, δι' ὃν συντόμως οὕτως ἂν διαπονήσειαν, πολὺ γε προϊμένους εἰς τὰς ἄλλας τέχνας ὅμως ἐξ ὀλίγου χρόνου θέοντας προεληλυθέναι ταῖς ἀκριβοῖαις, σημειῶν μοι δοκεῖ τῆς περὶ τὴν φιλοσοφίαν εἶναι ῥαστώνης.* (= Δεν λαμβάνουν μισθό από τους ανθρώπους όσοι ασχολούνται με τη φιλοσοφία, ο οποίος θα τους ωθούσε να καταβάλουν πιο μεγάλες προσπάθειες· το ότι κατέβαλαν πολύ κόπο για τις άλλες τέχνες, στο ζήτημα όμως της ακριβούς γνώσης έχουν προοδεύσει αρκετά σε λίγο χρόνο, αποτελεί, όπως πιστεύω, απόδειξη της ευκολίας που κυριαρχεί στο θέμα της φιλοσοφίας). Η κατάσταση της άνεσης, της ανεμελιάς για τα καθημερινά, της ραστώνης, αποτελεί γενεσιουργό παράγοντα της φιλοσοφίας.

ἢ τοιαύτη φρόνησις: Σε αυτό το σημείο ο όρος *φρόνησις* είναι ισοδύναμος νοηματικά με τον όρο *σοφία* ή *ἐπιστήμη*. Σε άλλα κείμενα του Αριστοτέλη (για παράδειγμα στα *Ηθικά Νικομάχεια*) η φρόνηση είναι η διανοητική αρετή που επιτρέπει στον άνθρωπο να προβεί στις ορθές ηθικές επιλογές σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινής ζωής.

«Στον Αριστοτέλη η φρόνηση αποτελεί θεμελιώδη έννοια της ηθικής και της πολιτικής φιλοσοφίας του. Παραμένει όμως, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, μια έννοια δυσερμήνευτη

[...] εναρμονίζει μέσα της στοιχεία αντίθετα. Και όπως η έννοια του δυνάμει όντος γεφυρώνει το είναι και το γίνεσθαι, έτσι και η φρόνηση συνδυάζει το νοητό [...] μα και το αισθητό στοιχείο. Η φρόνηση ενέχει τον ορθό λόγο, είναι όμως ταυτόχρονα και αίσθηση. Είναι βέβαια μία ἔξη, μια κάποια δηλαδή προδιάθεση της ψυχής, αλλήλ ακολουθεί τον ορθό λόγο [...] επιτρέπει να διακρίνουμε το καλό από το κακό και η έκφραση “να διακρίνουμε” –δηλαδή να ιδούμε– νοείται στην κυριολεξία. Η φρόνηση δεν είναι σοφία, δεν είναι επιστήμη ούτε τέχνη, “είναι μία ἔξη που ενέχει τον ορθό λόγο και που οδηγεί στην αλήθεια σε ό,τι αφορά το καλό και το κακό για τον άνθρωπο” (ἔξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακά, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1140b, 5-6).*

Δῆλον οὖν ὡς δι’ οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρεῖαν ἑτέραν, ἀλλ’ ὥσπερ ἄνθρωπος, φασμέν, ἐλευθερος ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἕνεκὲν ἐστίν ■

Με ένα καταληκτικό συμπέρασμα ο φιλόσοφος προεκτείνει την παρατήρησή του ότι η φιλοσοφία ακολούθησε την επίλυση των χρηστικών αναγκών του ανθρώπου και άρχισε να αναπτύσσεται αφότου ο άνθρωπος κατέκτησε χρόνο ελεύθερης διάθεσης, άνεσης και ανεμελιάς, χρόνο πρὸς ῥασιώνην καὶ διαγωγὴν, όπως τον ονομάζει στο δοθέν κείμενο, και συνδέει τη φιλοσοφία με την ελευθερία. Οι ἄλλες επιστήμες οφείλουν τη γέννηση και την ανάπτυξή τους στην πίεση του βίου του ανθρώπου να επιλυθούν πρακτικά προβλήματα, στον πυρήνα ωστόσο της φιλοσοφίας βρίσκεται η ελευθερία. Η φιλοσοφία δεν εξυπηρετεί κανέναν εξωτερικό σκοπό, το τέλος της εντοπίζεται στον εαυτό της, υπάρχει αὐτῆς ἕνεκεν. Για να γίνει περισσότερο κατανοητός ο Αριστοτέλης, παραλληλίζει τη φιλοσοφία με τον ελεύθερο άνθρωπο. Όπως ελεύθερο άνθρωπο χαρακτηρίζουμε αυτόν που υπάρχει για τον εαυτό του, αυτόν που διαμορφώνει ελεύθερα, χωρίς ἔξωθεν παρεμβάσεις, τον τρόπο ζωής του, έτσι και η φιλοσοφία ορίζει καθ’ εαυτήν τον χώρο της και τη λειτουργία της. Ο υπομνηματιστής των έργων του Αριστοτέλη αναφέρει σχετικά: *εἰκάξει δὲ τὴν τοιαύτην γνῶσιν τε καὶ θεωρίαν τοῖς ἐλευθέροις τῶν ἀνθρώπων, οἱ αὐτῶν ἕνεκὲν εἰσιν, οὐκ ἄλλων, ὥσπερ οἱ δοῦλοι· τὸν γὰρ δοῦλον ἐν τοῖς Πολιτικοῖς εἶναι εἶπεν ὁς ἄνθρωπος ὢν ἄλλου ἐστίν· τοιοῦτος δὲ ὁ μὴ διορατικὸς τῶν πρακτέων δι’ ἄφυσιν, ἀλλὰ ὑπηρετικὸς.*** Πριν από τον Αριστοτέλη ο Πλάτωνας είχε συνδέσει τη φιλοσοφία με την ελευθερία στην *Πολιτεία* (499a): *Οὐδέ γε αὖ λόγων, ὦ μακάριε, καλῶν τε καὶ ἐλευθέρων ἰκανῶς ἐπήκοοι γεγόνασιν, οἷων ζητεῖν μὲν τὸ ἀληθὲς συντεταμένως ἐκ παντὸς τρόπου τοῦ γνῶναι χάριν.*

Πέρα από αυτό βέβαια προκύπτει και μια ποιοτικής φύσης απαίτηση για να βρει η φιλοσοφία γόνιμο ἔδαφος να αναπτυχθεί. Μόνο σε συνθήκες ελευθερίας είναι δυνατό να φιλοσοφήσει αληθινά ο άνθρωπος. Η φιλοσοφία γεννήθηκε στις ελληνικές πόλεις-κράτη όταν υπήρξε χώρος για ελευθερία της σκέψης, και γι’ αυτό στη δημοκρατική Αθήνα του

* Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαδά, «Ο πολιτικός άνδρας στον Αριστοτέλη», *Φιλόλογος*, 1992, σσ. 105-107.

** Αλέξανδρος, *Υπόμνημα εις τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά*, 17.5-9.

5ου και του 4ου αι. π.Χ. ευδοκίμησε τόσο ο φιλοσοφικός λόγος. Αυτός εξάλλου είναι και ο χώρος στον οποίο ο Αριστοτέλης συνεχίζει τη φιλοσοφική παράδοση του δασκάλου του Πλάτωνα και του Σωκράτη.

Η φιλοσοφία για τον Αριστοτέλη είναι η μόνη ελεύθερη επιστήμη, γιατί είναι εξολοκλήρου αφιερωμένη στη νόηση και στη γνώση, σκοπός της γνώσης δηλαδή είναι η ίδια η γνώση, δε νοείται η ικανοποίηση οποιουδήποτε πρακτικού σκοπού. Γι' αυτό εξάλλου και απαίτηση του Αριστοτέλη από την κοινωνία είναι να εξασφαλίζει στον φιλόσοφο προστασία και ασφάλεια, ώστε αυτός σε συνθήκες απόλυτης ελευθερίας, απρόσκοπτα να αφοσιωθεί στη φιλοσοφική έρευνα. Η κοινωνία μπορεί να περιμένει ως αντάλλαγμα από τον φιλόσοφο όχι μια γνώση με πρακτική εφαρμογή, αλλά γνώση που θα συνεισφέρει σε μια γενική ερμηνεία του κόσμου, της ζωής και της κοινωνίας, που θα ικανοποιήσει την έμφυτη ανάγκη του ανθρώπου για γνώση και κατανόηση.

έπιστήμη: Ο όρος σημαίνει την ακριβή γνώση. Το ρήμα *ἐπίσταμαι* εκφράζει μια πιο έντονη σημασία από το *γιγνώσκω* και σημαίνει «γνωρίζω καλά», «γνωρίζω με βεβαιότητα». Ο Αριστοτέλης συνδέει την *ἐπιστήμη* με το *λόγον ἔχον μέρος* της ψυχής του ανθρώπου, με τη λογική λειτουργία του ανθρώπου: *ἐπιστήμη δ' ἅπασα μετὰ λόγου ἐστὶ* (*Αναλυτικά Ὑστερα*, 100b10). Η *ἐπιστήμη* εκφράζει ένα ανώτερο επίπεδο προσέγγισης και γνώσης, που υπερβαίνει την απλή εμπειρική μάθηση ή την κατοχή και τη γνώση μιας τέχνης. Ταυτόχρονα δηλώνει και το σύνολο των τεκμηριωμένων γνώσεων σε συγκεκριμένο και διακριτό τομέα του επιστητού.

Αισθητικά και υφολογικά στοιχεία της ενότητας

Οι αισθητικές, υφολογικές και γλωσσικές επιλογές του Αριστοτέλη στο παρόν κείμενο διαμορφώνουν έναν λόγο προσιτό σε ένα ευρύ κοινό και όχι μόνο σε όσους έχουν ασκηθεί και εντρυφήσει στην ακαδημαϊκή φιλοσοφία.

Το κείμενο αναφοράς διαρθρώνεται σε τρεις άξονες, καθένας από τους οποίους αναπτύσσεται σε μία περίοδο λόγου. Η τελευταία, τέταρτη περίοδος λόγου, αποτελεί τον επίλογο, όπου διατυπώνεται το κεντρικό συμπέρασμα-προέκταση της συλλογιστικής του φιλοσόφου.

1η Περίοδος: Η φιλοσοφία ανάγεται στην περιέργεια και στον θαυμασμό.

2η Περίοδος: Η φιλοσοφία αποτελεί τον δρόμο για να υπερβεί ο άνθρωπος την άγνοια, υπάρχει και νοηματοδοτείται καθ' εαυτήν.

3η Περίοδος: Η φιλοσοφία γεννήθηκε αφότου οι άνθρωποι ξεπέρασαν τα βιοτικά προβλήματα και εξασφάλισαν χρόνο για χαλάρωση και απόλαυση.

4η Περίοδος (Επίλογος/Συμπέρασμα): Η φιλοσοφία είναι η μόνη ελεύθερη επιστήμη, δεν υπηρετεί καμία χρηστικότητα και ανάγκη.

Η επιλογή του Αριστοτέλη είναι να αποτυπώσει την πορεία του ανθρώπου προς τη φιλοσοφία με την ίδια τη φιλοσοφία. Περιγράφει σε τέσσερις περιόδους λόγου τα λογικά και εξελικτικά βήματα του ανθρώπου, από την απλή απορία και τον θαυμασμό ως

την πληρέστερη βίωση του φιλοσοφικού στοχασμού με την καθεαυτή γνώση και την ελευθερία. Η σύνδεση των περιόδων λόγου αποκαλύπτει την ίδια την πορεία εξέλιξης της φιλοσοφικής σκέψης, με τρόπο ορθολογικό και αιτιολογικό, καθώς η αιτιολογική και συμπερασματική σύνδεση ακολουθεί την πορεία εξέλιξης της σκέψης του φιλοσόφου είτε οδηγώντας σε μία νέα σκέψη είτε επιβεβαιώνοντας τις υποθέσεις του.

Ωστόσο, επειδή πρόθεσή του είναι να περιγράψει και την ιστορική πορεία της φιλοσοφίας, ώστε να φωτίσει εναργέστερα την απαρχή της, χρησιμοποιεί εκφραστικά μέσα που καταδεικνύουν την ιστορικότητα της φιλοσοφίας στη διαχρονία και τη συγχρονία της. Χαρακτηριστική είναι, αρχικά, η χρήση του επιρρήματος *νῦν*, με το οποίο η αρχή του *φιλοσοφείν* τίθεται στη συγχρονία της, εφόσον κάθε στιγμή, σε οποιοδήποτε παρόν, μπορεί κάποιος, με αφετηρία την έκπληξη, τον θαυμασμό και την περιέργεια, να αρχίσει να φιλοσοφεί. Στη συνέχεια η αιτιατική *τὸ πρῶτον* τοποθετεί την έναρξη του *φιλοσοφείν* στη διαχρονία της, εφόσον σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή στο παρελθόν, πάλι με την ίδια αφορμή, την έκπληξη, τον θαυμασμό και την περιέργεια, εμφανίστηκαν οι πρώτοι φιλόσοφοι. Επισημαίνουμε ακόμα ενδεικτικά για τη δήλωση της συγχρονίας και της διαχρονίας:

- α. τη χρήση επιρρηματικών χρονικών προσδιορισμών (*καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον, ἐξ ἀρχῆς, εἶτα*),
- β. τη διπλή χρήση του ρήματος *ἄρχομαι* (*ἤρξαντο, ἤρξατο*),
- γ. τη ρητή αναφορά στο *συμβεβηκός*, δηλαδή στο ιστορικό συμβάν,
- δ. την ευρεία χρήση ιστορικών χρόνων.

Στη συνέχεια εξάλλου του κεφαλαίου ο Αριστοτέλης θα προβεί σε μια ιστορική και κριτική ανάλυση της συνεισφοράς των προγενέστερων από αυτόν φιλοσόφων και στοχαστών στη φιλοσοφία.

Το δοθέν απόσπασμα εισάγεται με τον αιτιολογικό σύνδεσμο *γάρ*, ο οποίος αιτιολογεί την αμέσως προηγούμενη φράση: *“Οτι δ’ οὐ ποιητική (η φιλοσοφία), δῆλον καὶ ἐκ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων*. Επομένως στο παρόν απόσπασμα ο φιλόσοφος επιχειρηματολογεί για να αποδείξει τον μη χρηστικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας. Και στη συνέχεια γίνεται ευρεία χρήση αιτιολογικών και συμπερασματικών συνδέσμων στις περιόδους και στις ημιπεριόδους (*γάρ, διό, ὥστε, οὖν*), προκειμένου να παρουσιαστούν αιτιολογημένα τα διαδοχικά βήματα της σκέψης του φιλοσόφου.

Στο δοθέν απόσπασμα ο Αριστοτέλης κάνει ευρεία χρήση έναρθρων παρεμφάτων (*τὸ θαυμάζειν, τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν, τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι*) αντί των αντίστοιχων αφηρημένων ουσιαστικών. Με αυτή την υφολογική επιλογή επιδιώκει να δώσει έμφαση στον ενεργητικό και προσωπικό χαρακτήρα της φιλοσοφικής δραστηριότητας και με έμμεσο τρόπο αναφέρεται συγχρόνως στην ιστορικότητα της φιλοσοφίας.

Η επιλογή των ρημάτων *ἐδίωκον, ζητεῖσθαι, ζητοῦμεν* δείχνει την πρόθεση του Αριστοτέλη να παρουσιάσει την πιεστική ανάγκη προς το *φιλοσοφείν*, την έμφυτη ροπή του ανθρώπου που τρέφεται από την εξωτερική παρατήρηση των θαυμαστών, χωρίς ωστόσο

να εξυπηρετεί καμία χρηστική ανάγκη. Η μετάβαση από το τριτοπρόσωπο παρελθοντικό *ἐδίωκον* στο πρωτοπρόσωπο παροντικό *ζητοῦμεν*, αν δεν έγινε για λόγους υφολογικής ποικιλίας, εντάσσει και τον ίδιο τον Αριστοτέλη στον χώρο της φιλοσοφίας, στη χορεία των ανθρώπων που υπηρετούν την κορυφαία επιστήμη, αυτήν που μόνη είναι ελεύθερη και καθιστά ελεύθερους και όσους την υπηρετούν.

Στη δεύτερη περίοδο λόγου ο Αριστοτέλης διακόπτει τη ροή του λόγου του με μία παρένθεση. Η παρένθεση περιλαμβάνει έναν συνειρμό: μύθος και φιλοσοφία συνδέονται, καθώς αποτελούν τρόπους διαφυγής του ανθρώπου από την άγνοια. Ταυτόχρονα ο φιλόσοφος στο περιεχόμενο της παρένθεσης υπαινίσσεται τη μετάβαση από τη μυθική σκέψη στην ορθολογική, αναγνωρίζοντας την προσφορά και της πρώτης στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων για την κατάκτηση της γνώσης.

Χαρακτηριστική είναι στο κείμενο αναφοράς και η χρήση δύο αγαπημένων μεθόδων παράθεσης της σκέψης του Αριστοτέλη, των παραδειγμάτων και της αναλογίας. Φέρει λοιπόν ως παράδειγμα για τα μείζονα περιέργα τα σχετικά φαινόμενα με τη Σελήνη, τον Ήλιο, τα αστέρια και τη γέννηση των όντων. Αναλογία χρησιμοποιεί για να περιγράψει την ελευθερία που χαρακτηρίζει την επιστήμη της φιλοσοφίας, παραλληλιζοντάς τη με τον ελεύθερο άνθρωπο, που είναι κύριος του βίου του.

■ Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

Από τον Φάκελο Υλικού – Ενδεικτικές Δραστηριότητες

A. Τι ήξει το κείμενο;

1 ■ Ποια είναι τα επιχειρήματα στο απόσπασμα; Να προσεχθεί ο ρόλος του συνδέσμου γάρ.

- Οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν εξαιτίας του θαυμασμού και της απορίας. Γιατί:

Από την απορία και τον θαυμασμό προκύπτει η συνειδητοποίηση της άγνοιας, η οποία βρίσκει διέξοδο στη φιλοσοφία.

- Ο σκοπός της φιλοσοφικής σκέψης για τον άνθρωπο είναι να γνωρίσει και να κατανοήσει και όχι να χρησιμοποιήσει για πρακτικούς λόγους τα πορίσματα της σκέψης του.

Γ' αυτό και η φιλοσοφία ξεκίνησε μετά την κάλυψη των αναγκών του ανθρώπου και των προϋποθέσεων για καλοζωία.

- Η φιλοσοφία μπορεί να χαρακτηριστεί ως η μόνη ελεύθερη επιστήμη. Γιατί:
Δεν ικανοποιεί άλλους σκοπούς για τον άνθρωπο, παρά μόνο ό,τι υπαγορεύει η ίδια της η φύση, την ανάγκη για γνώση και κατανόηση του κόσμου.

Το δοθέν απόσπασμα εισάγεται με τον αιτιολογικό σύνδεσμο *γάρ*, ο οποίος αιτιολογεί την αμέσως προηγούμενη φράση: «*Ότι δ' οὐ ποιητική (η φιλοσοφία), δήλον και ἐκ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων*». Επομένως στο παρόν απόσπασμα ο φιλόσοφος επιχειρηματολογεί για να αποδείξει τον μη χρηστικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας. Και στη συνέχεια γίνεται ευρεία χρήση αιτιολογικών και συμπερασματικών συνδέσμων στις περιόδους και στις ημιπεριόδους (*γάρ, διό, ὥστε, οὖν*), προκειμένου να παρουσιαστούν αιτιολογημένα τα διαδοχικά βήματα της σκέψης του φιλοσόφου.

2 ■ Να παρουσιάσετε με δικά σας λόγια την πορεία του ανθρώπου από τον θαυμασμό στη φιλοσοφία. Να επισημάνετε τις ενδιάμεσες φάσεις:

- Η περιέργεια, η απορία και ο θαυμασμός γέννησαν τη φιλοσοφική δραστηριότητα, πρώτα για τα φαινόμενα της καθημερινότητας, στη συνέχεια και για σημαντικότερα, όπως τα φυσικά σώματα του σύμπαντος και η γέννηση των πραγμάτων.
- Η απορία και ο θαυμασμός οδηγούν στη συνειδητοποίηση της άγνοιας.
- Και ο μύθος, όπως και η φιλοσοφία, έχοντας ως κοινό αντικείμενο «θαυμάσια» γεγονότα, προσπαθούν να ικανοποιήσουν την ανάγκη του ανθρώπου να υπερβεί την άγνοιά του.
- Οι άνθρωποι επεδίωξαν τη γνώση για τη γνώση και όχι για τη χρήση της. Γι' αυτό και οι πνευματικές αναζητήσεις ακολούθησαν την κάλυψη των αναγκών και την εξασφάλιση άνεσης, και η φιλοσοφία αναδεικνύεται ως η μόνη ελεύθερη επιστήμη, γιατί πραγματώνεται για την ίδια τη φύση της.

Η επιλογή του Αριστοτέλη είναι να αποτυπώσει την πορεία του ανθρώπου προς τη φιλοσοφία με την ίδια τη φιλοσοφία. Περιγράφει σε τέσσερις περιόδους λόγου τα λογικά και εξελικτικά βήματα του ανθρώπου, από την απλή απορία και τον θαυμασμό ως την πληρέστερη βίωση του φιλοσοφικού στοχασμού με την καθεαυτή γνώση και την ελευθερία. Η σύνδεση των περιόδων λόγου αποκαλύπτει την ίδια την πορεία εξέλιξης της φιλοσοφικής σκέψης, με τρόπο ορθολογικό και αιτιολογικό, καθώς η αιτιολογική και συμπερασματική σύνδεση ακολουθεί την πορεία εξέλιξης της σκέψης του φιλοσόφου είτε οδηγώντας σε μία νέα σκέψη είτε επιβεβαιώνοντας τις υποθέσεις του.

3 ■ Σε τι συνίσταται η διαφορά της φιλοσοφίας από επιμέρους τομείς της επιστημονικής γνώσης;

Οι άλλες επιστήμες οφείλουν τη γέννηση και την ανάπτυξή τους στην πίεση του βίου του ανθρώπου να επιλυθούν πρακτικά προβλήματα, στον πυρήνα ωστόσο της φιλοσοφίας βρίσκεται η ελευθερία. Η φιλοσοφία δεν εξυπηρετεί κανέναν εξωτερικό σκοπό, το τέλος της εντοπίζεται στον εαυτό της, υπάρχει *αὐτῆς ἑνεκεν*. Η φιλοσοφία για τον Αριστοτέλη είναι η μόνη ελεύθερη επιστήμη, γιατί είναι εξολοκλήρου αφιερωμένη στη νόηση και στη γνώση, σκοπός της γνώσης δηλαδή είναι η ίδια η γνώση, δε νοείται η ικανοποίηση οποιουδήποτε πρακτικού σκοπού.

B. Ας εμβαθύνουμε στο νόημα του κειμένου

- 1 **■** Ο Αριστοτέλης θεωρεί τη φιλοσοφία ως μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν. Ποια έννοια δίνει στο επίθετο ἐλευθέρα; Με ποια αναλογία υποστηρίζει την άποψή του; Βλέπε Αναλυτική Ερμηνευτική Προσέγγιση, σχολιασμός στο: *Δῆλον οὖν ὡς δι' οὐδεμίαν αὐτὴν ζητοῦμεν χρείαν ἑτέραν, ἀλλ' ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλευθέρος ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὦν, οὕτω καὶ αὐτὴν ὡς μόνην οὔσαν ἐλευθέραν τῶν ἐπιστημῶν· μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἕνεκέν ἐστιν.*
- 2 **■** Γιατί ο φιλόμυθος είναι και κατά κάποιον τρόπο και φιλόσοφος για τον Αριστοτέλη; Διερευνήστε τη σχέση μύθου και φιλοσοφικού στοχασμού στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία. Βλέπε Αναλυτική Ερμηνευτική Προσέγγιση, σχολιασμός στο: *διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστιν· ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων.*

Γ. Για τη γλώσσα του κειμένου

- 1 **■** Αφού εντοπίσετε τα ἐναρθρα ἀπαρέμφατα, να μελετήσετε στο κείμενο την ονοματική και ρηματική λειτουργία του καθενός. Στο δοθέν απόσπασμα ο Αριστοτέλης κάνει ευρεία χρήση ἐναρθρων ἀπαρεμφάτων (τὸ θαυμάζειν, τὸ φεύγειν τὴν ἄνοιαν, τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι), ἀντὶ των ἀντίστοιχων ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν. Με αὐτὴν υφολογικὴ ἐπιλογή ἐπιδιώκει να δώσει ἐμφαση στον ενεργητικὸ και προσωπικὸ χαρακτήρα της φιλοσοφικῆς δραστηριότητας και με ἐμμεσο τρόπο ἀναφέρεται συγχρόνως στην ιστορικότητα της φιλοσοφίας.
- *διὰ τὸ θαυμάζειν*: ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς της αἰτίας στο ἤρξαντο φιλοσοφεῖν. Παρουσιάζει τον λόγο για τον οποίο ξεκίνησαν οι ἄνθρωποι να φιλοσοφούν.
 - *διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄνοιαν*: ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς της αἰτίας στο ἐφιλοσόφησαν. Παρουσιάζει τον λόγο για τον οποίο οι ἄνθρωποι ἀνέπτυξαν τη φιλοσοφία.
 - *διὰ τὸ εἰδέναι*: ἐμπρόθετος προσδιορισμὸς της αἰτίας (τελικῶν αἰτίου) στο ἐδίωκον. Παρουσιάζει τον λόγο για τον οποίο οι ἄνθρωποι ἐπεδίωκαν τη γνῶση.
 - *τὸ ἐπίστασθαι*: ἀντικείμενο στο ἀπαρέμφατο *εἰδέναι*. Παρουσιάζει τον στόχο της γνῶσης για τη φιλοσοφία, που δεν είναι ἄλλος ἀπὸ την ἴδια τη γνῶση.
- 2 **■** Να ἀναζητήσετε στο κείμενο ὅλους τους τρόπους αἰτιολόγησος. Τι αἰτιολογούν κάθε φορά οι συγκεκριμένες ἐκφράσεις/συντακτικὲς δομές; Το δοθέν ἀπόσπασμα εἰσάγεται με τον αἰτιολογικὸ σύνδεσμο γάρ, ο οποίος αἰτιολογεῖ την ἀμέσως προηγούμενη φράση: *Ὅτι δ' οὐ ποικτική (η φιλοσοφία), δῆλον καὶ ἐκ τῶν πρώτων φιλοσοφησάντων.* Επομένως στο παρὸν ἀπόσπασμα ο φιλόσοφος ἐπιχειρηματολογεῖ για να ἀποδείξει τον μη χρηστικὸ χαρακτήρα της φιλοσοφίας.
- *διὸ καὶ ὁ φιλόμυθος φιλόσοφος πῶς ἐστιν*: Αἰτιολογεῖ γιατί ὅποιος ἀγαπά τους

μύθους είναι και φιλόσοφος κατά κάποιον τρόπο, αφού και αυτός απορεί και θαυμάζει (αιτιολογικός σύνδεσμος *διό*).

- *ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασιῶν*: Αιτιολογεί γιατί ο μύθος συνδέεται με τη φιλοσοφία, έχουν κοινό αντικείμενο/περιεχόμενο τα ἀξία θαυμασμού και απορίας (αιτιολογικός σύνδεσμος *γάρ*).
- *διὰ τὸ θαυμάζειν*: Εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας στο *ἤρξαντο φιλοσοφεῖν*. Παρουσιάζει τον λόγο για τον οποίο ξεκίνησαν οι ἄνθρωποι να φιλοσοφούν.
- *διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν*: Εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας στο *ἐφιλοσόφησαν*. Παρουσιάζει τον λόγο για τον οποίο οι ἄνθρωποι ανέπτυξαν τη φιλοσοφία.
- *διὰ τὸ εἰδέναί*: Εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας (τελικού αιτίου) στο *ἐδίωκον*. Παρουσιάζει τον λόγο για τον οποίο οι ἄνθρωποι επεδίωκαν τη γνώση.
- *οὐ χρήσεώς τινος ἔνεκεν*: Εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας (τελικού αιτίου) στο *ἐδίωκον*. Παρουσιάζει τον λόγο για τον οποίο οι ἄνθρωποι δεν επεδίωκαν τη γνώση.
- *σχεδὸν γὰρ πάντων ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ῥασιῶν καὶ διαγωγὴν ἢ τοιαύτη φρόνησις ἤρξατο ζητεῖσθαι*: Ο αιτιολογικός σύνδεσμος *γάρ* αιτιολογεί την ἀμέσως προηγούμενη φράση: *Μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸ τὸ συμβεβηκός*.
- *δι' οὐδεμίαν χρεῖαν ἕτεραν*: Εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας (τελικού αιτίου) στο *ζητοῦμεν*. Παρουσιάζει για ποιον λόγο οι ἄνθρωποι δεν ἐπιζητούσαν τη φιλοσοφία.
- *ὡς μόνην οὔσαν*: Αιτιολογική μετοχή υποκειμενικής αιτιολογίας στο *ζητοῦμεν*. Εξηγεί γιατί οι ἄνθρωποι ἐπιζητούσαν τη φιλοσοφία.
- *μόνη γὰρ αὕτη αὐτῆς ἔνεκέν ἐστιν*: Ο αιτιολογικός σύνδεσμος *γάρ* αιτιολογεί την ἀμέσως προηγούμενη φράση που αναφέρεται στην ἐλευθερία της φιλοσοφίας.

3 ■ *Με ποίους ὁρους και με ποια μορφή ὀρίζονται οι χρονικές φάσεις στο κείμενο;*

Πρόθεση του Αριστοτέλη είναι να περιγράψει και την ιστορική πορεία της φιλοσοφίας, ὥστε να φωτίσει ἐναργέστερα την ἀρχή της και γι' αὐτὸ χρησιμοποιεῖ ἐκφραστικά μέσα που καταδεικνύουν την ιστορικότητα της φιλοσοφίας στη διαχρονία και τη συγχρονία της. Χαρακτηριστική είναι, ἀρχικά, ἡ χρήση του ἐπιρρήματος *νῦν*, με το οποίο ἡ ἀρχή του *φιλοσοφεῖν* τίθεται στη συγχρονία της, ἐφόσον κάθε στιγμή, σε οποιοδήποτε παρόν, μπορεί κάποιος, με ἀφετηρία την ἐκπλήξη, τον θαυμασμό και την περιέργεια, να ἀρχίσει να φιλοσοφεῖ. Στη συνέχεια ἡ αιτιατική *τὸ πρῶτον* τοποθετεῖ την ἐναρξη του *φιλοσοφεῖν* στη διαχρονία της, ἐφόσον σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή στο παρελθόν, πάῃ με την ἴδια ἀφορμή, την ἐκπλήξη, τον θαυμασμό και την περιέργεια, ἐμφανίστηκαν οι πρῶτοι φιλόσοφοι. Ἡ μετάβαση ἀπὸ το τριτοπρόσωπο παρελθοντικό *ἐδίωκον* στο πρωτοπρόσωπο παροντικό *ζητοῦμεν*, ἀν δὲν ἔγινε για λόγους υφολογικής ποικιλίας, ἐντάσσει και τον ἴδιο τον Αριστοτέλη στον χώρο της φιλοσοφίας, στη χορεία των ἀνθρώπων που υπηρετοῦν την κορυφαία ἐπιστήμη, αὐτὴν που μόνη είναι ἐλεύθερη και καθιστᾶ ἐλεύθερους και ὅσους την υπηρετοῦν.

Επισημαίνουμε ακόμα ενδεικτικά για τη δήλωση της συγχρονίας και της διαχρονίας:

- α. τη χρήση επιρρηματικών χρονικών προσδιορισμών (*και νῦν και τὸ πρῶτον, ἐξ ἀρχῆς, εἶτα*),
- β. τη διπλή χρήση του ρήματος *ἄρχομαι* (*ἤρξαντο, ἤρξατο*),
- γ. τη ρητή αναφορά στο *συμβεβηκός*, δηλαδή στο ιστορικό συμβάν,
- δ. την ευρεία χρήση ιστορικών χρόνων.

Στη συνέχεια εξάλλου του κεφαλαίου ο Αριστοτέλης θα προβεί σε μια ιστορική και κριτική ανάλυση της συνεισφοράς των προγενέστερων από αυτόν φιλοσόφων και στοχαστών στη φιλοσοφία.

■ Παράλληλα κείμενα

1. ΠΛΑΤΩΝ, *Συμπόσιον*, 203e-204b

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

- 1 ■ *Το απόσπασμα είναι τυπικό για δύο γνωστά χαρακτηριστικά της πλατωνικής φιλοσοφικής γραφής: τον διάλογο και τις μυθολογικές αναφορές. Θεωρείτε ότι αυτά τα δύο χαρακτηριστικά προάγουν για έναν φιλόσοφο την αναζήτηση της αλήθειας, όπως την εννοεί ο Αριστοτέλης στο κείμενο αναφοράς;*

Όλα τα έργα του Πλάτωνα, εκτός από την *Απολογία του Σωκράτη* και τις *Επιστολές*, είναι γραμμένα σε διαλογική μορφή. Βασικός συζητητής είναι κατά κανόνα ο μεγάλος δάσκαλος, ο Σωκράτης, ενώ το κάθε έργο έχει ως τίτλο το όνομα του βασικού φιλοσοφικού «αντίπαλου» του Σωκράτη στη συζήτηση που διαμείβεται. Στο περιθώριο του κάθε διαλόγου συμμετέχουν και άλλα πρόσωπα, μαθητές του Σωκράτη και διανοούμενοι ή γνωστοί Αθηναίοι της εποχής. Είναι πολύ πιθανόν η νεανική ενασχόληση του Πλάτωνα με την τραγωδία να εξηγεί σε μεγάλο βαθμό και τη λογοτεχνική μορφή την οποία επέλεξε για να διατυπώσει τις φιλοσοφικές θέσεις του. Στην *7η Επιστολή* του, που αποτελεί τρόπον τινά μια αυτοβιογραφία, ο φιλόσοφος εξηγεί γιατί επέλεξε τη μορφή του διαλόγου για τα έργα του. Όπως λέει λοιπόν ο ίδιος, τη σοφία μπορεί να την αναζητήσει κανείς μόνο μέσα από την προφορική συζήτηση και τη ζωντανή σχέση, τη φιλία, μεταξύ των συνδιαλεγόμενων. Αντίθετα, τα γραπτά κείμενα, όπου, σαν σε μονόλογο, ο συγγραφέας εκθέτει τις θέσεις του σε έναν αναγνώστη ανίκανο να αντιδράσει, να ρωτήσει, να ελέγξει, έχουν μηδαμινή αξία. Στον *Φαίδρο* ἀλλήλωστε (275c κ.εξ.) ο Πλάτωνας κάνει μια μοναδική επίθεση στον γραπτό λόγο, ισχυριζόμενος ότι η γραφή έχει εντελώς περιορισμένη αξία και μόνο η προφορική μετάδοση της σοφίας μπορεί πραγματικά να γονιμοποιήσει την ψυχή του μαθητή. Παρόλο λοιπόν που ο Πλάτωνας κατέφυγε τελικά στον γραπτό λόγο για να αποτυπώσει τις φιλοσοφικές

θέσεις του, προτίμησε τη μορφή του διαλόγου, που του επέτρεπε να διατηρήσει τη διανοητική ευελιξία και την κριτική αμεσότητα της προφορικής συζήτησης. Η πλάτωνική διαλεκτική, η μέθοδος αυτή αναζήτησης της φιλοσοφικής αλήθειας μέσα από τη ζωντανή αντιπαράθεση και τον άμεσο έλεγχο κάθε άποψης που διατυπώνεται, βρήκε στη διαλογική μορφή των έργων του την ιδανική λογοτεχνική της έκφραση.

«Στους πλάτωνικούς διαλόγους ο Σωκράτης είχε ως μέσο για τον έλεγχο και την εξαγωγή συμπερασμάτων τη διαλεκτική, που κατ' αρχήν σημαίνει διάλογος. Δεν πρόκειται βέβαια για οποιαδήποτε συζήτηση. Η σωκρατική διαλεκτική είναι η σταδιακή, βήμα βήμα, αναίρεση των θέσεων του συνομιλητή και, στη συνέχεια, η επίσης σταδιακή προσπάθεια να εξαχθεί ένα νέο συμπέρασμα, μια νέα προσέγγιση της αλήθειας. Στους πλάτωνικούς διαλόγους, ο συνομιλητής του Σωκράτη εκθέτει κατ' αρχήν μία άποψη για το θέμα που πρόκειται να συζητηθεί, την οποία ο ίδιος θεωρεί ολοκληρωμένη και θεμελιωμένη. Με ερωτήσεις που φαντάζουν σχεδόν απλοϊκές, ο Σωκράτης εξαναγκάζει τον συνομιλητή του να φτάσει στην ακραία συνέπεια των θέσεων που υποστήριξε, και εκεί αποδεικνύεται η σαθρότητα των λογικών επιχειρημάτων που αυτός χρησιμοποίησε. Από αυτό το σημείο αρχίζει μια νέα συζήτηση, όπου και πάλι καθοδηγώντας με ερωτήματα τον συνομιλητή του ο Σωκράτης τον οδηγεί στη γενική αλήθεια, στην αλήθεια δηλαδή που υπάρχει ανεξαρτήτως των περιστάσεων και των συνθηκών, στην πρώτη αλήθεια των πραγμάτων. Ο Σωκράτης δεν αποφαινεται ο ίδιος εκ των προτέρων, δεν παραθέτει ο ίδιος εξαρχής κάποια θεωρία ή άποψη. Αντίθετα, όλη η διανοητική προσπάθεια της συζήτησης στρέφεται στο να εξαχθεί η σωκρατική άποψη από τον αντίπαλο».*

«Ως μύθο μπορούμε να ορίσουμε κάθε αφήγηση που έχει ποιητικό χαρακτήρα, είτε προέρχεται από την παράδοση και τον θρύλο είτε πρόκειται για κατασκευή κάποιου διανοητή. Ο ποιητικός και συμβολικός χαρακτήρας του μύθου είναι σημαντικός για τη φιλοσοφική σκέψη. Αλλά όσο μεγάλη και αν είναι η συμβολική αξία του, είναι επίσης φανερό πως δεν μπορεί να οδηγήσει με ακρίβεια στη φιλοσοφική και επιστημονική γνώση. Ο Πλάτωνας χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο, πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μια αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στη γνώση».**

Στο κείμενο αναφοράς ο Αριστοτέλης αναφέρει πως ο φιλόσοφος είναι και άνθρωπος που αγαπά τους μύθους, εστιάζοντας στο κοινό αντικείμενο της μυθολογίας και της φιλοσοφίας, τα θαυμαστά, τα παράδοξα, αυτά που προκαλούν έκπληξη. Όπως έχει αναφέρει, η φιλοσοφία γεννήθηκε από την απορία και τον θαυμασμό του ανθρώπου απέναντι σε ό,τι η σκέψη του συνελιάμβανε ως παράδοξο· αυτό ακριβώς όμως είναι και το περιεχόμενο του μύθου, τα παράδοξα συνιστούν τα συστατικά στοιχεία ενός μύθου. Φιλοσοφία και μυθολογία αποτελούν τις διεξόδους του ανθρώπου για να

* *Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος*, Γ' Λυκείου, σ. 30-31.

** *Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος*, Γ' Λυκείου, σ. 49-50.

ξεφύγει από τα δεσμά της άγνοιας. «Τα αξιοπερίεργα των μύθων δημιουργούν θαυμασμό, ο θαυμασμός συνειδητοποίηση της άγνοιας, η συνειδητοποίηση της άγνοιας ανάγκη για γνώση και άρα φιλοσοφία. Επομένως ο φιλόμυθος είναι κατά μία έννοια φιλόσοφος».* Εξάλλου στην απαρχή της ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης βρίσκονται μυθικές μορφές σκέψης και γνώσης. Ο Düring υποστηρίζει πως ο Αριστοτέλης, όταν αναφέρεται στον φιλόμυθο και τον συνδέει με τον φιλόσοφο, δεν έχει στον νου του μόνο τους αρχαίους μυθογράφους αλλά και τον δάσκαλό του, τον ίδιο τον Πλάτωνα, ο οποίος συχνά χρησιμοποιεί μύθους στις φιλοσοφικές του αναλήψεις.**

Εξεταζόμενα μέσα από αυτό το πρίσμα και τα δύο αυτά χαρακτηριστικά, ο διάλογος και οι μυθολογικές αναφορές, προάγουν για έναν φιλόσοφο την αναζήτηση της αλήθειας.

Για τη σχέση μύθου και διαλεκτικής ο Ηλ. Σπυρόπουλος αναφέρει:

«Ο μύθος δεν είναι επινόηση των σοφιστών. Ήδη στον Όμηρο προβάλλεται και για διδακτικούς σκοπούς. Οι σοφιστές τον δανείστηκαν από την παράδοση, αλλά τόνισαν ιδιαίτερα το διδακτικό του μέρος, ενώ από την περιοχή της φανταστικής περιπέτειας κράτησαν μόνο στοιχεία που δε συγκρούονται βίαια με τη λογική. [...] Ως όργανο λογικής έρευνας ο μύθος παρουσιάζει σοβαρά μειονεκτήματα: τον χαρακτηρίζουν ο εμπειρικός δογματισμός και η τάση προς την απλοϊστική [...] ο Πλάτων συχνά χρησιμοποίησε τον μύθο, αλλά [...] στον Πλάτωνα ο μύθος ποτέ δε διεκδικεί ισοτιμία με τη διαλεκτική· εμφανίζεται είτε για να μας προδιαθέσει συναισθηματικά για τη συζήτηση που θ' ακολουθήσει είτε για να ντύσει ποιητικά μια αλήθεια που ήδη αποδείχτηκε ή θεωρείται αυταπόδεικτη, και μόνο σε περιοχές όπου ο άνθρωπος νους δεν μπορεί να εισχωρήσει (κοσμογονία-μεταφυσική) αποκτά μεγαλύτερη σημασία. Ο σοφιστής όμως επιχειρεί να στηρίξει την αλήθεια των απόψεών του πάνω στον μύθο· υπάρχουν σημεία όπου ο μύθος παρατίθεται σε ισοτιμία με τον "λόγο" (323c, 328c, 329c, 361 c)»***

- 2 **■ Ποιο είναι, σύμφωνα με το κείμενο, το βασικό χαρακτηριστικό όσων φιλοσοφούν;**
 Όσοι φιλοσοφούν είναι άνθρωποι που δε διαθέτουν την απόλυτη γνώση, είναι μη σοφοί. Ταυτόχρονα είναι και άνθρωποι που έχουν συνείδηση της άγνοιάς τους (γι' αυτό εξάλλου και επιδιώκουν να ξεφύγουν από αυτήν), γιατί αλλιώς θα ήταν μωροί, ανόητοι, και ούτε θα αντιλαμβάνονταν την άγνοιά τους ούτε θα επιδίωκαν να ξεφύγουν από αυτήν. Η ίδια η λέξη *φιλοσοφία* αποκαλύπτει, μέσω της ετυμολογίας της, τη φύση της· πρόκειται για τον έρωτα προς τη σοφία, τον έρωτα που οδηγεί σε μια διαρκή πορεία προς την ερμηνεία και τη γνώση, με στόχο την κατάκτηση της πιο ολοκληρωμένης και απόλυτης μορφής της. Γι' αυτό και στο *Συμπόσιο* ο Σωκράτης παρουσιάζει τον Έρωτα ως φιλόσοφο. Ο Έρωτας βρίσκεται ανάμεσα στη σοφία και τη μωρία, από τη

* Β. Κάλφας, *Αριστοτέλης. Μετά τα Φυσικά Α'*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα 2009, σ. 245.

** I. Düring, *Ο Αριστοτέλης, Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*, Α' τόμ., μτφρ. Π. Κοτζιά, MIET, Αθήνα, 1991, σ. 413, υποσ. 114.

*** Σπυρόπουλος Ηλίας, *Πλάτωνος Πρωταγόρας*, Ινστ. Νεοελλ. Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1975, σ. 19.

φύση του όμως επιδιώκει με πόθο το ωραίο και η σοφία είναι ένα από τα ωραιότερα πράγματα. Έτσι, με πόθο ο Έρωτας προσπαθεί να κατακτήσει το ωραίο, τη σοφία, την ολοκληρωμένη γνώση. Ευρισκόμενος στα μισά του δρόμου από την άγνοια προς τη γνώση, αποτελεί ταυτόχρονα έναν ενδιάμεσο αλλήλα και έναν μεσολαβητή, καθώς είναι απαραίτητος για να καλυφθεί αυτή η απόσταση.

3 ■ Ποιοι, κατά τα λόγια της Διοτίμας, δε φιλοσοφούν και για ποιον λόγο;

Η Διοτίμα υποστηρίζει πως ο θεός δε φιλοσοφεί, γιατί δεν έχει ανάγκη να φιλοσοφήσει, εφόσον κατέχει την απόλυτη γνώση. Η φύση του θεού προϋποθέτει την κατοχή της απόλυτης και ολοκληρωμένης γνώσης για το καθετί.

Επίσης δε φιλοσοφεί και οποιοσδήποτε άλλος είναι σοφός, εφόσον είναι και αυτός κάτοχος της σοφίας.

Δε φιλοσοφεί τέλος και ο μωρός, ο ανόητος, γιατί δεν μπορεί να συνειδητοποιήσει την άγνοιά του, πληνάτι ότι κατέχει ιδιότητες και γνώσεις, φαντάζεται πως δεν του λείπει τίποτε, δεν απορεί, δεν εκπλήσσεται και δεν του δημιουργείται ο πόθος για γνώση.

2. ΠΕΝΕ ΝΤΕΚΑΡΤ, Αρχές Φιλοσοφίας

Ενδεικτικές Δραστηριότητες

1 ■ Σε ποια σημεία συμφωνεί ο Ντεκάρτ με τον Αριστοτέλη (Κείμενο Αναφοράς) σχετικά με το περιεχόμενο του όρου «φιλοσοφία» και τους λόγους για τους οποίους ο άνθρωπος φιλοσοφεί;

Ο Γάλλος René Descartes (1596-1650), μαθηματικός-φυσικός και φιλόσοφος, γνωστός και με το εξελληνισμένο όνομα Καρτέσιος, είναι ένας από τους θεμελιωτές της νεότερης φιλοσοφίας. Στο παρόν απόσπασμα επιδιώκει να θεμελιώσει τη φιλοσοφία πάνω σε γενικές βασικές αρχές. Δίνει ένα ευρύ περιεχόμενο στον όρο σοφία, όπως και ο Αριστοτέλης, και δεν την περιορίζει στην ηθική και πρακτική διάστασή της, αλλά την επεκτείνει σε ένα γενικότερο φυσιογνωστικό πλαίσιο. Όπως και ο Αριστοτέλης, θεωρεί τη φιλοσοφία πρώτα απ' όλα επιστήμη και τέλεια γνώση όλων όσων σχετίζονται με τη ζωή του ανθρώπου. Ο άνθρωπος φιλοσοφεί γιατί το απαιτεί ο βίος του, γιατί αναζητά αρχές που θα τον καθοδηγήσουν στη ζωή του, θα τον βοηθήσουν να διατηρήσει την υγεία του, να ασχοληθεί με τις τέχνες. Δεν περιορίζει τη φιλοσοφία στην ανακάλυψη γνώσης για πρακτικούς λόγους, προσεγγίζοντας εν μέρει την αριστοτελική θεώρηση.

2 ■ Ο Ντεκάρτ συνδέει emphaticά τη φιλοσοφία με την αναζήτηση των πρώτων αιτίων. Εντοπίζετε κάποια σχετική νύξη στο αριστοτελικό κείμενο;

Στο κείμενο αναφοράς το ερώτημα που απασχολεί τη σκέψη του Αριστοτέλη αφορά το να προσεγγίσουμε και να καταλάβουμε για ποιον λόγο φιλοσοφούμε. Για να ορίσουμε λοιπόν τι είναι φιλοσοφία, πρέπει να εξετάσουμε με ιστορική ματιά το πώς

άρχισαν οι άνθρωποι να φιλοσοφούν. Αυτός είναι και ο δρόμος για να οδηγηθούμε δηλαδή στην αναζήτηση των πρώτων αιτίων, όπως επισημαίνει και ο Ντεκάρτ στη σύνδεση της φιλοσοφίας με την αναζήτηση των πρώτων αιτίων.

Βλέπε περισσότερα και παραπάνω: Αισθητικά και υφολογικά στοιχεία της ενότητας:
«Ωστόσο, επειδή πρόθεσή του ... φιλοσόφων και στοχαστών στην φιλοσοφία».

■ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

α. Λεξιλογικές

1. Να βρείτε στο κείμενο αναφοράς λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω λέξεις: *κατάκοιτος, εκέγγυο, εύχρηστος, διέλευση, φήμη, οντότητα, προσιτός, πένθος, αγενής, ιστορία.*
2. Να γράψετε από ένα συνώνυμο στην αρχαία ελληνική για τις λέξεις: *θαυμάζειν, οΐεται, εϊδέναι, μαρτυρεῖ, ὑπαρχόντων, ἄλλῃου.*
3. *πρόχειρα, παθημάτων, ἐδίωκον, διαγωγὴν:* Ποια σημασία έχουν αυτές οι λέξεις στο κείμενο; Με ποια διαφορετική σημασία χρησιμοποιούνται στη νέα ελληνική;
4. Να βρείτε στο κείμενο αναφοράς από δύο ομόρριζες λέξεις για τα ρήματα: *χρήμαι-χρῶμαι, γινώσκω και τη λέξη ἐπιστήμων.*
5. Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις αντώνυμές τους της στήλης Β:

A	B
ἐλευθερος	περιττὸν
ἀρχή	γνώσις
μικρὸν	πολὺ
ἀναγκαῖον	ἀφανές
οὐδεμία	ὁμοία
ἄγνοια	δοῦλος
δῆλον	ἀσοχολία
ἐτέρα	τέλος
ῥαστώνη	πᾶσα

β. Ερμηνευτικές

1. Σε ποιο έργο του Αριστοτέλη ανήκει το συγκεκριμένο απόσπασμα; Να δικαιολογήσετε τον τίτλο του έργου.
2. Να προσδιορίσετε το θέμα και τη δομή της ενότητας.
3. Ποιο περιεχόμενο δίνει στους όρους θαυμάζειν και φιλοσοφείν ο Αριστοτέλης;
4. Για ποιον λόγο οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν; Ποια ανάγκη ικανοποιεί η φιλοσοφία, κατά τον Αριστοτέλη;

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το βιβλίο αυτό αποτελεί πλήρες βοήθημα για τους μαθητές της Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών της Γ' Λυκείου καθώς και χρήσιμο οδηγό για τους εκπαιδευτικούς που θα κληθούν να διδάξουν το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Χάρη στην πληρότητα, την εγκυρότητα του περιεχομένου αλλά και τον μεθοδικό τρόπο ανάπτυξής του, εξασφαλίζει στους μαθητές την επιτυχία στις Πανελλαδικές Εξετάσεις.

Συγκεκριμένα, το βιβλίο περιλαμβάνει:

- Παρουσίαση των εισαγωγών του σχολικού βιβλίου *Φιλοσοφικός Λόγος* με ερωτήσεις-απαντήσεις και ερωτήσεις κλειστού τύπου
- Παρουσίαση με ερωτήσεις-απαντήσεις των εισαγωγικών κειμένων κάθε θεματικής ενότητας του νέου σχολικού εγχειριδίου (*Φάκελος Υλικού*)
- Το αρχαίο κείμενο και τη μετάφραση όλων των αποσπασμάτων του νέου σχολικού βιβλίου (*Φάκελος Υλικού*)
- Λεξιλογικά – σημασιολογικά σχόλια (σύνδεση λέξεων αρχαίας και νέας, διατήρηση ή αλλαγή της σημασίας τους, οικογένειες ομόρριζων λέξεων, απλών ή σύνθετων, συνώνυμα, αντώνυμα)
- Ερμηνευτική προσέγγιση του περιεχομένου όλων των κειμένων του σχολικού βιβλίου (*Φάκελος Υλικού*) με αναλυτικά σχόλια ιδεολογικά, πολιτισμικά, πραγματολογικά, αισθητικά, υφολογικά κ.ά.
- Πλήρεις απαντήσεις σε όλες τις ερωτήσεις των σχολικών βιβλίων (*Φιλοσοφικός Λόγος, Φάκελος Υλικού*)
- Επεξεργασία πρόσθετων παράλληλων κειμένων με ερωτήσεις
- Συμπληρωματικές ασκήσεις (λεξιλογικές και ερμηνευτικές)
- Κριτήρια αξιολόγησης στα πρότυπα των θεμάτων των Πανελλαδικών

Στο τέλος του βιβλίου δίνονται απαντήσεις σε όλες τις συμπληρωματικές ασκήσεις, στις ερωτήσεις των πρόσθετων παράλληλων κειμένων, καθώς και σε όλα τα κριτήρια αξιολόγησης.

ISBN:978-618-03-2108-1

9 786180 321081

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82108

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Τα βιβλία της επιτυχίας